HET LAND VAN AALST

TIJDSCHRIFT VAN DE
HEEMKUNDIGE VERENIGING
« HET LAND VAN AALST »

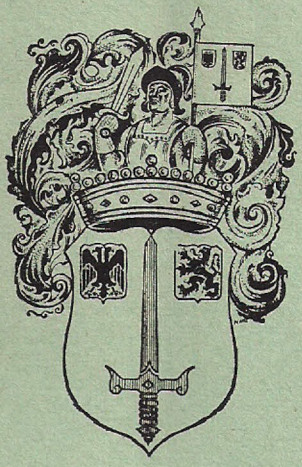

Jaargang XII — 1960 Nr. 5

Bijdrage tot de Geschiedenis van het Godsdienstig Leven en de Kerkelijke Instellingen in het Land van Aalst tussen 1550 en 1621

DERDE HOOFDSTUK

DE KERKEN

1 §. Het Kerkgebouw.

Over het algemeen zijn de kerken goed onderhouden. Waar de deken van het distrikt Aalst in 1574 aangeeft, dat de toren en de kerk goed onderhouden, gedekt en hersteld zijn (1), gebruikt de deken van Ronse hiertoe, in 1569, een andere formule, nl. dat de kerken behoorlijk gedekt zijn (2). Noch in de dekanale bezoeken van Geraardsbergen, noch in deze van Ninove, wordt hieromtrent iets meegedeeld.

Er zijn op deze algemene regel begrijpelijk wel enkele uitzonderingen. Zo zal de kerk van Roborst slechts worden hersteld, bij de aanbouw ten westen van de kerk van een nieuwe kapel (3); te St.-Blasius-Boekel regent het binnen in de kerk, gezien de herstelling werd vertraagd door de bouw van de kapel van de dorpsheer. In sommige parochies werd de kerk, en vooral het dak, onvoldoende onderhouden, o.m. te Burst, te Hermelgem (4), te Kerkem, te Kwaremont, te Michelbeke, te Nederzwalm, te Schorisse (5), te St.-Kornelis-Horebeke (6) en te Zegelsem (7), evenals de kapel van Wijlegem (8); te Mater (9) en te Welden (10) is de dakbekleding op enkele plaatsen zeer slecht.

Op andere plaatsen wordt het koor door de kollator onvoldoende onderhouden. Zo te Amengijs, te Melden (11) en te Nukerke.

Te Ronse, dat reeds in 1559 erg geleden heeft onder een algemene herhaling in voorbereiding op de Beeldenstorm, is de St.-Maartenskerk reeds hersteld, maar nog steeds zeer vuil (12), terwijl wat St. Pie-

(1) « turris et fabrica bene intertenta, tecta et reparata » (passim, 1574).
(2) « fabrica sarta tecta » (passim, 1569).
(3) « Fabrica reparatur cum in parte occidentali fit novum sacellum » (1569).
(4) « tecta fabrica non satis sufficienter sarta » (1575).
(5) « fabrica male reparata cum perpluit per veterem turrim » (1569).
(6) « ecclesia non bene tecta, sed perpluit » (1569).
(7) « pluit in navi ecclesiae » (1569).
(8) « sacellum non satis intertectum » (1569).
(9) « tecta fabricae in aliquibus locis denudata » (1569).
(10) « fabrica sarta tecta, sed est canalis qui transmittit aquam (1569) tecta in quibusdam locis nuda » (1675).
(11) « tectum chori omnino perit, pluit in summo altari » (1569).
(12) « fabrica reparata, sed adhuc est ecclesia satis indecentissima » (1569).

terskerk betreft, nog slechts het koor, met stro gedekt, in dienst is (13).

Vermoedelijk waren de kerken over het algemeen bedekt met schaliën, al wordt dit slechts voor de kerk van St.-Denijs-Boekel uitdrukkelijk aangegeven, naar alle waarschijnlijkheid omdat die verbetering voor een paar jaar werd uitgevoerd (14).

2 §. **De Altaren.**

De meeste kerken beschikten over verschillende altaren, waaronder veelal een paar niet waren gekonsakreerd en dus ongeschikt voor het opdragen van het H. Misoffer. Wenste men toch hieraan te celebreren, dan gebruikte men een draagbaar altaar of een gekonsakreerde altaarsteen. Deze altaren waren meestal toegewijd aan een of ander noodheilige. Nopens het aantal altaren laat Ninove ons volledig in het onbekende; Aalst en Geraardsbergen geven het aantal aan, terwijl Ronse er soms aan toevoegt, aan welke heiligen deze altaren zijn toegewijd.

Aaigem was in het bezit van vier altaren, nl. een ter ere van O.L. Vrouw, dit van St. Niklaas en deze van St. Leonardus en St. Hubertus; St. Maartenskerk te Aalst bezat er « zeer veel » (15); Amengijs drie, toegewijd aan O.L. Vrouw, de H. Bavo en de H. Margareta; Appels vier, w.o. één ter ere van de H. Apollonia; Baaigem vier; Berchem vier; Beerlegem drie; Bottelare drie; Deftinge vier; Elst vier, nl. het hoogaltaar, ter ere van O.L. Vrouw, van St. Anna en de H. Apollonia; Ename zeven; Erembodegem zes; Erondegem vier; Erpe vier, w.o. het hoogaltaar, dit ter ere van de H. Antonius en van de H. Edward; Erwetegem drie, Etikhove drie, nl. het hoogaltaar, dit van O.L. Vrouw en een ter ere van de H. Brictius; Gijzegem drie; Godveerdegem vier; Grimminge drie; Grotenberge vier; Haaltert zeven, nl. het hoogaltaar toegewijd aan St. Gorik, verder altaren ter ere van O.L. Vrouw. van St. Pieter, van het H. Kruis, de H. Geest, de H. Laurentius en de H. Antonius; te Hemelveerdegem waren er vier; te Herdersem drie; te Hermelgem drie; te Hofstade drie, nl. het hoogaltaar en deze ter ere van het H. Kruis en van O.L. Vrouw; te Idegem drie; te Impe drie, nl. het hoogaltaar, dit ter ere van O.L. Vrouw en dit ter ere van St. Denijs; te Kerkem drie, te Kerksken drie; te Kwaremont drie, nl. het hoogaltaar, ter ere van O.L. Vrouw en van St. Amand; te Lede zes, nl. het hoogaltaar ter ere van St. Maarten, de altaren ter ere van O.L. Vrouw van Smarten, van St. Anna. van St. Hubertus, van St. Katelijne en St. Rochus; te Leeuwergem vier; te Lembergen drie; te Maarke zes, nl. het hoogaltaar en verder deze ter ere van O.L. Vrouw, St. Eligius, St. Antonius, St. Barbara en St. Sebastiaan (in een speciale kapel); te Massemen drie; te Mater drie, w.o. het hoogaltaar en dit van O.L. Vrouw; te Melden vijf, w.o. het hoogaltaar en een ter ere van O.L. Vrouw; te Meldert vier; te Mere vijf; te Merelbeke zeven; te Mespelare vier; te Michelbeke vijf; te Moerbeke zes; te Moorsel vijf; te Moortzele één (althans na de Beeldenstorm); te Munkzwalm drie, nl. het hoogaltaar, en deze van O.L. Vrouw en de H. Mattheus; te Munte vier; te Nederbrakel zeven; te Nederename drie, nl. het hoogaltaar, dit van O.L. Vrouw en dit van St. Vaast; te Nederzwalm drie; te Nukerke vijf, w.o. het hoogaltaar en dit van O.L. Vrouw; te Opbrakel vier; te Ophasselt vijf, te Parike vier; te Roborst drie, w.o. het hoogaltaar en een ter ere van O.L. Vrouw; te Ronse St. Maarten (vóór 1559) zeven, nl. het hoogaltaar en verder de altaren van O.L. Vrouw, St Antonius, St. Niklaas, O.L. Vrouw van VII Weeën, de H. Drievuldigheid en St. Maurus (16); te Ronse St. Pieter (vóór 1559) vijf en in 1569 slechts één in hout; te Rozebeke vijf, w.o. het hoogaltaar en dit van O.L.

(13) « fabrica prorsus desolata per incendium et confractionem, chorus nonnichil instauratus, tecto stramine » (1569).
(14) « fabrica sarta tecta a biennio recenter tecta tegulis lapideis » (1569).
(15) « altaria consecrata quam plurima et non consecrata quinque (1574).
(16) werden allen verwoest, tijdens de brand in 1559.

Vrouw; te Rozenaken twee, nl. ter ere van O.L. Vrouw en van St. Amand; te Schelderode drie; te Scheldewindeke zeven; te Schendelbeke vier; te Schorisse zes, w.o. het hoogaltaar en dit van de H. Maria Magdalena; te Serskamp drie; te St.-Blasius-Boekel drie, w.o. het hoogaltaar en dit ter ere van St. Blasius (vóór de Beeldenstorm vier); te St.-Denijs-Boekel drie, nl. het hoogaltaar, dit ter ere van O.L. Vrouw en dit ter ere van St. Denijs; te St.-Goriks-Oudenhove drie; te St.-Kornelis-Horebeke vier, w.o. het hoogaltaar en dit van St. Kornelius; te St.-Maria-Horebeke vier, w.o. het hoogaltaar en dit ter ere van de H. Katharina; te St.-Maria-Oudenhove drie; te St.-Maria-Lierde vier; te St.-Martens-Lierde vier; te Steenhuize vijf; te Strijpen vier; te Teralfene drie; te Velzeke zeven; te Viane zes; te Vlekkem drie; te Vloerzegem twee; te Volkegem één; te Vurste vier; te Waarbeke vier; te Wanzele vier; te Welden vijf; te Wichelen vijf; te Wieze vier; te Wijlegem twee; te Zarlardinge vijf; te Zegelsem drie; te Zemmerzake vijf; te Zonnegem drie; te Zottegem drie en te Zulzeke vier, w.o. het hoogaltaar en dit ter ere van het H. Kruis.

Het groot aantal altaren in sommige kerken dient in verband gebracht met de stichting van een of ander kapelanie of speciale volksdevoties.

3 §. **De Sakramenten.**

Slechts de dekanale bezoeken van Ronse verschaffen ons hieromtrent enige gegevens, zowel wat de zorg om de doopviering als het opdragen van het H. Misoffer en de viering van de H. Eucharistie betreft.

a. *Het H. Doopsel.*

Wat de bewaring van het doopwater betreft, hiertoe was een (gesloten) doopvont vereist, met als speciale verplichting naast deze een « piscina » of waterbekken. Op de meeste plaatsen van het distrikt Ronse was men hiermee in orde. Te Elst, te Maarke en te Michelbeke was de « piscina » niet naast de doopvont, maar in de buurt van het altaar; te Rozebeke en te Zulzeke was de doopvont niet gesloten. Te Kwaremont, te Ronse St. Maarten, te Schorisse, te St.-Blasius-Boekel en te Volkegem ontbrak in 1569, als gevolg van de Beeldenstorm, de « piscina » en te St.-Blasius-Boekel was de stukgeslagen doopvont nog niet hersteld.

De zorg om de doopvont liet soms heel wat te wensen over, o.m. te Idegem (17) en te Massemen (18).

De voorgeschreven doop- en huwelijksregisters werden bijgehouden te Berchem, Edelare (19), Elst, Etikhove, Kerkem, Maarke, Melden, Munkzwalm, Nederename, Ronse St. Maarten, St.-Maria-Horebeke en Volkegem. Te Mater en Michelbeke bezat men slechts een doopregister, terwijl in 1569 te Amengijs, Kwaremont, Nukerke, Roborst, Ronse St. Pieter, Rozenaken, Schorisse, St.-Blasius-Boekel, Welden, Zegelsem (20) en Zulzeke (21) geen van beide voor handen was.

---

(17) « in fonte araneas et alias aliquot bestiolas vidi submersas » (1574).
(18) « fons baptismatis omnino fuerat exsiccatus, sed in stannea scutella modicum aquae fontis reservatum inveni » (1574).
(19) « non satis exacta registra ».
(20) (21) niet in orde.

b. *De H. Mis en H. Eucharistie.*

De H. Mis en H. Eucharistie kenden niet de eerbied die wij nu gewoon zijn en die ten dele gegroeid is uit de reaktie tegen het Protestantisme, dat de wezenlijke tegenwoordigheid van Jezus-Kristus in de H. Eucharistie loochende. Toch was reeds voorgeschreven een lamp — godslamp — op te hangen voor het tabernakel en daar licht brandend te houden. Slechts voor de dekenijen Aalst en Ronse beschikken wij over gegevens. Een enkele plaats wordt genoemd als met deze verplichting in regel, nl. Lede, alwaar voortdurend een lamp brandt voor het tabernakel (22). Op de meeste plaatsen brandt een kaars, alleenlijk gedurende de goddelijke diensten (23), te Mater slechts op de zondagen, te Berchem gedurende de jaargetijden en op verscheidene plaatsen (vooral in het distrikt Ronse) brandt er helemaal niets, nl. te Appels, Baardegem, Borsbeke, Edelare, Elst, Ename, Erondegem, Kerkem, Kwaremont, Michelbeke, Nederename, Nukerke, Oudegem, Ronse St. Maarten en St. Pieter, Schorisse, Teralfene en Zulzeke (24).

De H. Eucharistie werd slechts bewaard — en op de meeste plaatsen met eerbied (25) — niet ter aanbidding, maar voor de zieken (26), gezien de gelovigen over het algemeen slechts met Pasen, en sommigen met de hoogdagen, kommuniceerden. Het verband tussen H. Misoffer en H. Kommunie was immers totaal op de achtergrond geraakt. Het was voor de zieken dat dan ook de H. Eucharistie werd bewaard... of niet. Dit laatste was het geval te Meilegem (27), terwijl te Ronse St. Maarten de pixis ontbrak om aan de zieken de H. Teerspijs te dragen (28).

De H. Hosties werden bewaard in een zilveren (29), koperen (30) of verguld-koperen (31) koffertje of doos (capsa). Te Mater en te Nukerke was het een zijden schrijn (32) en te Munkzwalm een ivoren koffertje (33). Dit koffertje bevatte veelal een zilveren (34) of ivoren

---

(22) « Lampas perpetuo est ardens ante repositorium Venerabilis Sacramenti, expensis fabrice » (1574). Staat reeds aangegeven in de kerkrekening van 1467/68, evenals volgende jaren.

(23) « nulla ardet lampas, tempore divini officii lucet cereus ante repositorium Venerabilis Sacramenti » (passim, 1574); « non lucerna continua, sed tantum candela tempore divinorum » (passim, 1569).

(24) « non est lampas, non est lucerna » (passim, 1569).

(25) « Sacramentum Eucharistiae decenter servatur » (passim. 1569).

(26) Voor Nukerke wordt dit uitdrukkelijk vermeld : « Eucharistia cum ad infirmos defertur honeste conservata in capsula eburnea, quae includitur crinnea holesterici » (1569).

(27) « nulla conservatur sacramenta » (1569).

(28) « deest capsa ut Sacr. Eucharistiae defertur ad infirmos » (1569).

(29) « in capsa argentea » te Berchem, te Edelare, te Elst, te Kwaremont, te Maarke, te Mater, te Rozebeke, te Rozenaken, te St.-Denijs-Boekel, te St.-Maria-Horebeke, te Zegelsem en te Zulzeke. — Te Volkegem « capsa argentea superiori deaurata, inferior pars cuprea ». — Te Leupegem « in capsa argentea deaurata » (1569).

(30) « in capsa cuprea » te Amengijs, te Kerkem en te Michelbeke.

(31) « in capsa cuprea deaurata » te Ename, te Etikhove, te Melden, te Nederename en te St.-Kornelis-Horebeke.

(32) « crinnium (scrinium) holosericum » (1569).

(33) « in capsa eburnea » (1569).

(34) « cui inclusa est capsula argentea » te Ename, te Kerkem, te Michelbeke, te Rozenaken, te St.-Blasius-Boekel en te St.-Maria-Horebeke.

doosje (35) (capsula, pixis) voor de HH. Specieën. Te Rozebeke was het een houten doosje met zilver beslagen (36). Te Lede bezat men een ciborie (Kerkrek. 1534).

Op een paar plaatsen liet de eerbied bij de bewaring wel enigszins te wensen over. Zo te Ronse St. Maarten (37) en te Schorisse (38), evenals te Ronse St. Pieter (39) en te Zulzeke (40), dit vooral ten gevolge van de Beeldenstormen van 1559 en 1566.

De pixis werd in een koffertje geplaatst in de bewaarplaats (repositorium) van het Allerheiligste, dat zich bevond in de nabijheid van het altaar. Soms zoals te Aalst, te Lede en elders was dit een Sakramentstorentje; soms ook wel een eenvoudige bergplaats onder of boven het altaar.

Slechts op vijf plaatsen, nl. te Lede, te Leupegem (41), te Melden (42), te Nukerke (43) en te Zulzeke (44) beschikte men blijkbaar over een zilveren beker (of ciborie ?) voor de H. Kommunie van de leken.

Buiten het bewaren van de gekonsakreerde Specieën voor de zieken, werd de H. Eucharistie rondgedragen in de H. Sakramentsprocessie (45). Hiertoe werd te Amengijs, Berchem, Leupegem, Maarke, Melden, Nukerke, Ronse St. Maarten (in verguld koper), Rozebeke, Schorisse en Zulzeke een *monstrans*, veelal in zilver, gebruikt (46). Eveneens te Lede (Kerkrek. 1510). Te Kwaremont (47), Nederename (48) en Rozebeke (49) had deze monstrans een dubbel doel, nl. het Allerheiligste ronddragen in processie en dienstdoen als reliekschrijn. Op de andere plaatsen gebruikte men waarschijnlijk de pixis. Te Munkzwalm was de hiertoe in gebruik zijnde pixis iets groter (50).

Wat de Kultusvoorwerpen bij het H. Misoffer zelf betreft, komen gegevens voor van ongelijke waarde in de dekenijen Aalst, Geraards-

---

(35) « includitur capsula eburna (in quo reconditur Eucharistia) » te Amengijs, te Kwaremont, te Leupegem, te Melden, te Nederename, te Nukerke, te Roborst en te Schorisse.
(36) « cui inclusa est capsula lignea argento intus abducta » (1569).
(37) « Eucharistia non satis accurata, nec reverenter conservata » (1569).
(38) « ... in capsa cuprea satis indecenter » (1569).
(39) « Eucharistia in capsa cuprea vile, loco satis indecenti propter incendium conservatum » (1569).
(40) « ... in capsa argentea, conservatur Sacramentum in scrinio non satis reverenter, cum repositorium Venerabilis Sacramenti confractum ab hereticis » (1569).
(41) « est etiam scyphus argenteus pro communione laicorum » (1569).
(42) « duo sunt scyphi argentei ad communionem laicorum » (1569).
(43) « est scyphus argenteus pro communione laicorum » (1569).
(44) « duo sunt scyphi argentei ad communionem laicorum » (1569).
(45) « Hostia maior, quae circumlata fuit in die Venerabilis Sacramenti, inventa fuit (bij dekanaal bezoek) confracta et imminuta » (1569), aldus te Elst.
(46) « est monstrantia honesta justae magnitudinis ex argento, in quo circumfertur Venerabile Sacramentum » (passim, 1569).
(47) « Eadem monstrantia (reliquiarum) additum est repositorium Venerabilis Sacramenti ad circumferendum publice » (1569).
(48) « reliquiae sunt in capsa argentea, in qua etiam circumfertur Venerebile Sacramentum » (1569).
(49) « reliquiae sunt in monstrantia in qua circumfertur Venerabile Sacramentum » (1569).
(50) « est etiam capsa maior argentea qua circumfertur » (1569).

bergen en Ronse. De deken van Geraardsbergen vermeldt slechts dat er één, twee of meer kelken zijn, zonder te wijzen op de stof waaruit ze zijn vervaardigd. Godveerdegem, Grotenberge, Massemen, Munte, Parike, Semmerzake en St.-Maria-Oudenhove beschikten in 1574 over één kelk; Erwetegem, Grimminge, Hemelveerdegem, Merelbeke, Onkerzele, Schelderode, Scheldewindeke, St.-Goriks-Oudenhove, St.-Martens-Lierde, Steenhuize, Strijpen, Velzeke en Vurste hadden er twee; Deftinge, Nederbrakel en Zottegem drie; Viane vier, nl. twee in de kerk en twee in de St. Niklaaskapel. De deken van Aalst is minder volledig : te Erpe, Gijzegem, Kerksken en Wichelen zijn er in 1576 « kelken », te Baardegem twee vergulde (één in zilver en één in koper), te Borsbeke twee zilveren vergulde kelken, te Teralfene twee kelken, waarvan slechts één in zilver.

Door de deken van Ronse worden wij het nauwkeurigst op de hoogte gebracht van de toestand in zijn dekenij in 1569. Te Kerkem, Leupegem, Munkzwalm, Nederename, Ronse St. Maarten, St.-Denijs-Boekel, St.-Kornelis-Horebeke, Schorisse en Volkegem beschikt men over één zilveren vergulde kelk (51), terwijl de kelk van het armere Meilegem en St.-Maria-Horebeke het moeten stellen met een vergulde koperen voet (52); te Amengijs, Elst, Maarke, Mater, Melden en Rozebeke zijn twee zilveren vergulde kelken (53); op verscheidene andere plaatsen, nl. te Ename, Etikhove, Kwaremont, Michelbeke, Nukerke, Rozenaken, Welden, Zegelsem (waar de voet van een kelk in tin is) en Zulzeke heeft men twee kelken, waarvan de ene waardevoller (in verguld zilver) is dan de andere (kuip in zilver en voet in koper) (54). Te Berchem bezit men drie zilveren vergulde kelken en te Schorisse vier, waarvan twee in de kerk en twee mooiere op het kasteel. Ronse St. Pieter beschikt over geen enkele kelk.

De pateen is veelal uit koper (55), soms in zilver (56).

In dezelfde verslagen lezen wij eveneens over het gebruikte *missaal*. Tal van parochies bezitten, naast een gedrukt missaal, een ander geschreven op perkament (57). Het valt op wat al kunstschatten in de loop van de volgende jaren zijn verloren gegaan. Het nieuw Romeins missaal komt slechts voor te Roborst, op de overige plaatsen stelt men het nog met een uitgave van Kamerijk (58) of Doornik (59).

De sakristiekast was over het algemeen weinig voorzien wat de gewaden betreft. Vooral in de St. Maartenskerk te Ronse was het ar-

(51) « calix unicus argenteus deauratus » (passim, 1569).
(52) « unus calix superius argenteus cum pede cuprea deaurata » (1569).
(53) « calices duo argentei deaurati » (1569).
(54) « duo calices, unus argenteus deauratus, alter superius argenteus deauratus, inferius cupreus » (passim, 1569).
(55) Te Kwaremont, Welden en Zulzeke.
(56) Te Nukerke.
(57) « scriptum in pergameno », te Edelare, Elst, Ename, Etikhove, Kerkem, Leupegem, Maarke, Mater, Melden, Michelbeke, Nukerke, Ronse St. Maarten, Rozebeke, Rozenaken, Schorisse, St.-Kornelis-Horebeke, St.-Maria-Horebeke, Volkegem, Welden en Zegelsem.
(58) Te Berchem, Etikhove, Kwaremont, Leupegem, Maarke, Mater, Munkzwalm, Rozenaken, Schorisse, St.-Denijs-Boekel, Volkegem en Welden.
(59) Te Edelare, St.-Blasius-Boekel, St.-Kornelis-Horebeke en Zulzeke.

moedig gesteld : een zwarte kasuifel, twee stolen, twee alben met de toebehoorten, drie altaardwalen, twee mantilia en een korporaal.

De HH. Oliën werden bewaard in koperen (60) of tinnen (61) vaasjes.

c. *Biecht en Huwelijk.*

Bij het toedienen van deze sakramenten (62), zowel als bij het bezoek aan de zieken, bestond de gewoonte, die door het koncilie van Trente zal worden ingeperkt, aan de pastoors een kleine vergoeding te schenken.

Als een speciaal gebruik bij de huwelijksinzegening kan worden vermeld, het schenken aan de pastoor van een paar handschoenen. Dit komt, volgens de pastorele verslagen van 1565, o.m. voor te Aaigem (63), te Appels (64), te Aspelare (65), te Mespelare (66), te Moortzele (67), te Munte (68), te Oudegem (69), te Outer (70), te Overboelare (71), te Schendelbeke (72), te St.-Lievens-Esse (73), te St.-Maria-Lierde (74), te Voorde (75) en te Woubrechtegem (76).

Werd het H. Vormsel regelmatig toegediend ?

In volgend deel wordt op het H. Sakrament van het Vormsel te-

---

(60) o.m. St.-Denijs-Boekel : « Sacramentalia in vasis cupreis » (1569).

(61) o.m. te Amengijs « Sacramentalia in vasculis stanneis » (1569).

(62) Slechts een paar teksten worden hier ter bewijsvoering aangehaald : te Lede : « communicantes... ex quibus (curatus) recipit tam ex oblationibus, audiendis confessionibus, visitatione informorum, solemnisatione matrimoniorum, prolum baptizatione... » (M. 72); te Munte : « van vutvaerden, sepultueren, zevenste, dertichste, jaerghebet, visiteren, baptiseren, trauwen ende ondertrauwen » (M. 94); te Nederbrakel : « biechtpenningen » (M. 94) enz.

(63) « quoad sacramentum matrimonii... pro solemnizandis nuptiis duplicem cum cyrothecis » (M. 18).

(64) « pro solemnizandis nuptiis offertur curato par chirothecarum cum stuphero brabantico » (M. 20).

(65) « pro solemnizatione matrimonii recipit pastor par chyrotecorum, duplice stufero imposito » (M. 22).

(66) « pro solemnisandis nuptiis, offertur curato par chirothecarum atque stuferus » (M. 89).

(67) « sex aut septem stupheros et unum par cherotecarum » (M. 93).

(68) « sex aut septem stupheros et unum par cherotecarum » (M. 94).

(69) « pro solemnisandis nuptiis offertur curato par cyrothecarum et stuferus brab. » (M. 113).

(70) « pro solemni nuptiarum celebratione recipere solimus par chirothecarum » (M. 114).

(71) « pro solemni nuptiarum celebratione matrimonii prout in Statutis ordinatum est solidum; pro affidatione aliquando par chirotecarum cum duobus stuveris, sed rarissime » (M. 115).

(72) « pro solemni nuptiarum celebratione accipere soleo par chirothecarum cumque unico stufero » (M. 124).

(73) « pro solemni nuptiarum celebratione... par chyrothecarum cum duobus stuferis » (M. 132).

(74) « pro affidatione et proclamatione nuptiarum nihil recipit (pastor) praeter unicum convivium et stuferum in chirotecis » (M. 137).

(75) « pro solemnisatione matrimonii recipit pastor par chyrotecarum stufero imposito » (M. 149).

(76) « pro solemni nuptiarum celebrationem accipere solebat par chirotecarum cum duobus stuferis » (M. 156).

ruggekomen, gezien wij voor die periode over meer gegevens beschikken.

Was het Vormsel niet in onbruik geraakt, zoals sommigen beweren (77), toch werd het heel wisselvallig en onregelmatig toegediend. Te Ninove, zoals trouwens nog op tal van plaatsen, betreurt de pastoor dat het grootste gedeelte van zijn parochianen niet gevormd is (78), zodat ook de niet-gevormden tot het huwelijk dienen te worden toegelaten.

4 §. **De Relieken.**

Het gaat hier niet om de relieken of relikwieën, die zich volgens kerkelijk voorschrift in ieder altaartafel dienen te bevinden, maar wel om deze ter verering aan de gelovigen voorgesteld. Deze relieken zijn overblijfselen van de lichamen en voorwerpen, die aan heilige personen hebben toebehoord of met deze in aanraking kwamen. De echtheid ervan, waaraan door de kerkelijke overheid einde van de 16e, begin van de 17e eeuw wel enige aandacht werd gewijd, laten wij hier buiten beschouwing. De meeste parochies waren vóór de tijd van de beroerten voorzien van relieken, waarvan een groot gedeelte door de ketters werden vernield of gestolen; slechts enkele parochies hadden geen relikwieën ter verering.

Baardegem, Bottelare, Burst, Elene, Erondegem, Erpe, Erwetegem, Etikhove, Godveerdegem, Grotenberge, Herdersem, Impe, Kerksken, Leupegem, Melle, Mespelare, Moortzele, Munte, Nederbrakel, Serskamp, St.-Goriks-Oudenhove, St.-Maria-Horebeke, Smetlede, Strijpen, Teralfene, Vlekkem, Wanzele, Wichelen en Zonnegem bezitten, volgens de dekanale bezoeken, geen heiligenrelieken noch vóór, noch na de godsdiensttroebelen.

Aaigem, Baaigem, Borchtlombeek, Deftinge, Denderhoutem, Denderleeuw, Denderwindeke, Dikkele, Gijzenzele, Gontrode, Heldergem, Hermelgem, Herzele, Hillegem, Hundelgem, Iddergem, Lieferinge, Massemen, Neigem, Okegem, Oombergen, Outer, Parike, Paulatem, Ressegem, Ronse, St. Maarten en St. Pieter (die reeds alles verloren in 1559), Semmerzake, St.-Antelinks, St.-Maria-Latem, St.-Maria-Lierde, St.-Maria-Oudenhove, Steenhuize, Voorde, Woubrechtegem, Zandbergen en Zottegem bezaten na de godsdienstoorlog geen relieken meer. Voor de meeste onder ze — wij beschikken over geen gegevens vóór deze tijd — gingen zij verloren ter oorzake van de geuzenaktie.

De meeste parochies waren rijk voorzien van relieken, zoals blijkt uit de hierna volgende gegevens.

Aalst bezit een reliek van het H. Kruis en een Doorn van de doornkroon van Kristus, bewaard in een zilveren verguld kruis (1574) (79).

---

(77) « ... dat het H. Vormsel vóór Trente in Nederland niet in onbruik is geraakt, zoals de heren van de Contra-Reformatie, Lindanus en Dusseldorp, ons willen laten geloven blijkt uit de verplichting hierover jaarlijks te prediken » (**Post,** o.c., blz. 424).

(78) « conqueritur pastoor (de Ninove) maximam partem suorum subditorum non esse confirmatam, ita quod cogatur admittere ad matrimonium non confirmatos » (1592).

(79) « spina coronae Salvatoris nostri Jesus Christi, omnia honorifice in cruce argentea deaurata conservatur » (1574).

Amengijs bewaart de relikwieën in twee zilveren doosjes, met in het één relieken van het H. Graf van Onze Heer Jezus Kristus, van het H. Kruis, van St. Andreas, van St. Niklaas, van St. Hermes, van St. Margareta, van St. Mauritius; in het andere zijn tal van relikwieën, maar dragen geen geschreven benaming meer, en zijn in het bezit van deze, die het altaar van de H. Margareta, tot wie hier een bedevaart bestaat, bedient (80). Door de ketters werd de kerk van al haar relikwieën beroofd (81).

Appels, dat verschillende relieken bezit, bewaart deze van de H. Apollonia met veel eerbied in een zilveren pixis. Een speciale verering door de gelovigen vindt plaats op het feest van deze heilige (1574). Bij het dekanaal bezoek van 1595 worden hier nog slechts in een schrijntje de relieken bewaard van de XI duizend maagden, van de H. Barbara en van de H. Laurentius. In 1597 en 1598 waren hier geen relikwieën meer.

Balegem was in het bezit van relikwieën van de H. Martinus, ... die evenwel door Bouden de Ghuchtenere, pastoor van Scheldewindeke, in het geheim werden ontvreemd en die nog steeds geen restitutie deed (1592). In 1595 en 1599 was de kerk in haar bezit nog niet hersteld.

Berchem bezit twee zilveren reliekmonstransen. In de ene relieken van het graf van Kristus, van het gebeente van St. Geertrui, van het gebeente van St. Mastosius, martelaar, van de XI duizend maagden, van het het H. Land; aan de overzijde relieken van het H. Kruis, van het kleed van O.L. Vrouw, van een lid van St. Sebastiaan, van de haren van de H. Maria Magdalena. In de andere monstrans : van het gebeente van St. Eligius, van dit van St. Antonius en St. Barbara. — Er zijn nog tal van relieken, bestaande uit grote stukken gebeenten, door de beeldstormers in 1566 uit het schrijn, dat werd stukgeslagen, genomen en verstrooid. Nadien werden zij door vrome katolieken opnieuw verzameld en dragen nu geen aanduidingen meer van de heiligen. Dit schrijn werd vroeger rondgedragen onder de benaming van het « schrijn van St. Antonius » (82). De kerk bezit ook nog een zilveren kruis, waarin zich onbekende relieken bevinden (1569). Dit alles werd vernield in 1580, zodat de kerk van al haar relikwieën beroofd is in 1597, 1601. In 1606 merkt de deken er enkele relieken van onzekere heiligen, die niet werden goedgekeurd.

Borsbeke bezit tal van relieken van heiligen, maar onzeker, die in een verguld schrijn worden bewaard (1574). Al deze relieken gingen verloren ter oorzake van de geuzen en toch bleef de verering van de H. Antonius en de toevloed van het volk voortbestaan (1592).

Dikkelvenne bezat voor de godsdienstberoerten tal van belangrijke relikwieën, gezien het de eerste residentie was van de abdij van

(80) « ... in duabus capsis argenteis...; in altara sunt reliquiae sine ulla inscriptione, conserventur ab eo qui preest altari B. Margaritae ad quam ibidem est peregrinatio » (1569).

(81) « Reliquiae nullae » (1593, 1597. 1598), « sed eas heretici abstulerunt » (1606).

(82) De deken verordende in 1569 een nieuw schrijn te maken voor deze relieken.

Anchin, maar deze werden door de ketters vernield (1595, 1597) (83).

Edelare is in het bezit van de relieken van St. Kristofoor en van de heilige plaatsen uit het H. Land, bewaard in een zilveren schrijn. Een ander koperen schrijn, in dagelijks gebruik, bevat evenwel geen relikwieën (1569) (84). In 1595 en 1597 zijn al deze relieken verdwenen.

Elst bezit vele relikwieën, o.m. van de H. Apollonia, van St. Kristofoor en de overige zonder naam, in een groot houten schrijn (85). Op het altaar van de H. Apollonia, tot wie hier een bedevaart bestaat, staat een houten arm, waarin zich relieken van deze en van andere heiligen bevinden (1569). Zijn er in 1595 geen relikwieën, in 1597 schrijft de deken dat er werden aangekocht, afkomstig van een begijn uit Gent (86).

Ename heeft een rijke schat van relikwieën. Vooreerst het schrijn van St. Laurentius, dat op zijn feest wordt rondgedragen. Eveneens twee houten armen, met in de ene gebeente van St. Vincentius en van St. Antonius, in de andere een rib van St. Stefaan. Verder nog relieken van St. Kristofoor. Ook twee reliekmonstransen : in één de gordel van O.L. Vrouw en van de H. Columba, in de tweede relieken van St. Maria Magdalena, van St. Katharina, van de XI duizend maagden, van het altaar van St. Pieter, apostel, en van St. Kornelius (1569).

Zeker overleefde een gedeelte van de relieken de storm, want in 1597 is de kerk nog steeds in het bezit van deze van St. Laurentius. In 1600 zijn er verschillende relikwieën in verscheidene reliekhouders, door de bisschop van Middelburg er ingesloten. In 1611 bestaat nog het schrijn van St. Laurentius, evenals de twee houten armen, naast glazen horens. Vooral de relieken van St. Laurentius kennen een grote verering (1619, 1620, 1621).

Erembodegem bezit heiligenrelieken, die alhoewel onzeker, eerbiedig in een zilveren pixis worden bewaard (1574). Al deze relikwieën gingen samen met de kerk in de vlammen op (1595).

Gijzegem bezit een gedeelte van het H. Kruis, in een zilveren kruis bewaard (1574); evenwel niet meer in 1595.

---

(83) « multae et insignes erant in hoc tempore ante turbas reliquiae, nam fuerat prima residentia abbatiae Acquiscentis » (1595).

(84) « Inventum est alia capsa cuprea in quotidiano usu in quo nihil erat reliquiarum, quamobrem sublata e medio » (1569).

(85) « in magna capsa linea » (1569).

(86) « Sunt hic reliquiae in tabulla cum vitro distincta, quas intelligit decanus emptas a quodam Mattheo Ceuterick in Oudenhoven, quae in castro illius loci erant asservatae. non spectant tamen ad hanc ecclesiam; quid et quantum et a quo emptae sint istae reliquiae dicitur a decano ab Adriano de Hayere, qui tempore visitationis recenter non habebat memoriam (1597). Mattheus Ceuterick heeft deze relieken gekregen « a sua amita Begina Gandensi et venditae huic ecclesiae pro sex libr. parisis » (1598). « Sunt reliquiae, sed incertae quas decanus noluit exponi venerationi » (1605). « Sunt hic reliquiae quae his turbulentis temporibus fuerunt emptae, in vasculo honesto, sed non constat per litteras quales sint, nisi quod diversis vasculis diversa nomina sanctorum sint adjuncta » (1619, 1620).

Haaltert is zeer rijk aan relieken (1574) (87), die allen verloren gingen gedurende de beroerde tijd (1595, 1598).

Hofstade bezit eveneens een gedeelte van het H. Kruis, eerbiedig bewaard in een zilveren schrijn (1574).

Idegem bezit in 1597 relieken van de H. Barbara.

Kerkem is in het bezit van relieken uit het graf van O.L. Vrouw, het graf van de H. Katharina, naast andere in een zilveren monstrans (1569). In 1595 zijn er geen relikwieën meer.

Kwaremont bezit relieken in een grote zilveren monstrans, met langs de ene zijde de vermelding : « van de skapulier van St. Amand, van het bed van O.L. Vrouw, van St. Hermes martelaar, van de krib van O.L. Heer », langs de overzijde « van de Onschuldige Kinderen en van de Kalvarieberg ». Er is ook een zilveren kruis, dat in de processies wordt rondgedragen, maar zonder reliek (1569). In 1597, 1598 zijn er geen relikwieën meer.

Lede bewaart met eerbied verschillende relieken in een zilveren schrijn (1574). In 1595, 1596 zijn er geen meer.

Leeuwergem, waar men, volgens de verklaringen van de deken, in 1599, geen relieken bezit, gebruikt men een houten of ijzeren hamer, waarin de relikwie van een onbekende heilige zou berusten (88). De kerkmeester gebruikt deze bij een publieke plechtigheid, nl. daags na het feest van St. Jan Baptist, om de mensen en de paarden te zegenen, terwijl men de woorden uitspreekt : « Benedicat tibi Deus et amicus ejus Sanctus Eligius » (1601). Er bestaat twijfel omtrent de echtheid van de reliek (89), die nochtans sinds vele jaren in gebruik is (90).

Letterhoutem is in het bezit van relikwieën van St. Kornelius en andere heiligen, maar de echtheid is niet bewezen (1599). Vroeger werden deze relieken in een schrijn processiegewijs rondgedragen (91), wat aan de pastoor minder goed scheen te bevallen (92). St. Kornelius kent hier nog steeds een grote volksverering, vooral op Pinksteren (1604), met een processie 4 à 5 mijlen ver en waarin de pastoor 3 tot 4 keren predikt (1610). Het onderzoek omtrent de auten-

---

(87) « reliquiae sanctorum quamplurimae... » (1574).

(88) « Malleus hic habetur ligneus quondam vero ferreus cui impositae pauculae reliquiae ignotae quo utuntur aediles in publica statione altera post festum S^{i} Joannis Baptistae... » (1601).

(89) « pastor declarat se ignorare veritatem reliquiarum mallei lignei Si Eligii impositarum, quas pastor defunctus nisi approbatus imposuisse debebat » (1603).

(90) « De reliquiis S^{i} Eligii malleo ligneo insculptis nihil documenta ab incolis intelligi potest, nisi quod super easdem reliquias scriptum sit : reliquiae de S^{i} Eligii et est antiquus malleus, qui a plurimis annis ultra hominum memoriam conservatus est » (1604).

(91) « Solent ibidem reservari reliquie S. Cornelii, quas etiam solent circumferri per multas parochias (1592). Reliquie S. Cornelii ibidem in parva quantitate requiescunt, quas solent circumferri » (1593).

(92) « De excursione cum divi Cornelii reliquiis ipso die Pentecostes, in detrimentum ecclesie magnum, similiter exposui superioribus annis » (1576).

ticiteit van deze relikwieën werd door de deken ook nog de volgende jaren voortgezet (93).

Maarke bewaart relieken van St. Agatha (twee beenderen), van St. Denijs (een been), van St. Sebastiaan (eveneens één), van St. Laurentius (één beentje) en van nog verschillende heiligen, allen in een zilveren monstrans, met koperen voet. De relieken van St. Barbara worden afzonderlijk bewaard (1569). Verloren ter oorzake van de beroerde tijd (1597, 1598).

Mater bezit relieken van verschillende heiligen in een schrijn. Eveneens een been van St. Ludegarius, martelaar. Verder een reliek van St. Kristofoor (1569). In 1595 en 1598 zijn hier geen relikwieën meer.

Meerbeke is in het bezit van de relikwieën van de H. Berlindis, maagd, die op bepaalde tijdstippen van het jaar worden rondgedragen (1595). — Het reliekschrijn, van zilver (waarin de relieken van St. Berlindis en de HH. Nona en Celsa op 2 mei 1412 uit een oudere schrijn in het nieuwe werden gelegd), werd ten tijde van de godsdiensttroebelen in veiligheid gebracht naar Brussel of op het kasteel te Neigem. Op 29 mei 1589 werd de echtheid van deze relieken erkend (94).

Meilegem bewaart zijn relieken in een kruis, op het hoogaltaar geplaatst (1569). Deze gingen later verloren (1595, 1597, 1598).

Melden bewaart tal van merkwaardige relieken, nl. langs de ene zijde van het reliekschrijn : van de mijter *(de mithra)* van de Driekoningen, van het H. Graf, van het H. Kruis, van de staf van St. Jozef, van het stro van het bed van O.L. Heer, van St. Bartholomeus, evenals van tal van andere heiligen; langs de overzijde : van St. Niklaas, van het kruis van St. Pieter, van het gebeente van St. Maarten, van St. Geertrui, van de XI duizend Maagden. De relieken worden bewaard in de monstrans, waarmee eveneens de H. Eucharistie in processie wordt rondgedragen (1569). In 1595 en 1597 zijn de relieken er niet meer.

Meldert bezit eveneens een rijke schat van relieken, die met zorg

(93) « Habent feretrum S. Cornelii quod singulis annis in solemni supplicatione ipso festi Pentecoste circumfertur cum diversis reliquiis eas in presentia pastoris et aliorum visitandi et non inveni aliam approbationem, quam nudam attestationem in haec verba : Reliquiae sanctarum XIM Virginarum et Beati Cornelii, martiris, summi pontificis, in Letterhoutem procurante per me Livinum van der Meulen, religiosum in Dronghen, pastorem in Sonneghem, deservitorem hujus ecclesiae a° 1606. Insuper in brachio quodam inveni reliquias charte involutas, sine ulla approbatione et in cornu quod vocant S^i Cornelii reliquias inveni sine nomine. Has omnes in eodem statu reliqui, donec aliquid certi resolvat Curia » (1621). « De reliquiis feretri S. Cornelii egi cum prelato Troniacensis, quae procurator earum fuit, qui dicit se habuisse ab antiquo preposito S. Petri, quem putat veresimiliter accepisse a Domino Costerio » (1622). « Quantum ad reliquias feretri S. Cornelii egi cum quodam religioso S. Petri in Blandinio, qui proposito fuit familiaris, respondit se nescire utram has aut similes reliquias habuerit a Costero necne hic tamen scire quod dictus Costerus et Prepositus multum familiares inter se fuerint » (1623).

(94) Ra. Gent, fonds Bisdom, M. 81.

in een zilveren pixis worden bewaard (1574). In 1596 is er geen spraak meer van.

Mere bezit zeer veel relieken van heiligen, die met eerbied in een verguld schrijn worden bewaard (1574).

Merelbeke bezit in 1601 relieken van het H. Kruis.

Michelbeke bewaart vele relieken, in een « tabula » boven het hoogaltaar, waarin zich onder meer de relikwieën bevinden van St. Andreas, St. Bartholomeus, St. Jacobus en St. Sebastiaan (1569). In 1598 zijn er geen meer.

Moorsel is eveneens in het bezit van tal van relieken, die in een verguld schrijn worden bewaard (1574), maar ook verloren gingen (1596).

Munkzwalm bewaart in een houten arm relieken van St. Maurus en andere heiligen (1569). Bestaan niet meer in 1597.

Nederename is in het bezit van een zilveren schrijn, waarin eveneens het Allerheiligste wordt rondgedragen, met relieken van de H. Albina, maagd en martelares, van St. Jacobus de meerdere, van St. Leonardus, van de plaats waar Jezus vastte, van de berg Sinaï, van de steen waarop Jezus bad voor zijn lijden (in de Olijfhof), van de geselzuil van Kristus (1569).

Nieuwerkerken bezit enkele relieken in een zilveren pixis (1574), die door de opstandelingen werden weggenomen (1595).

Nukerke bewaart in een zilveren kruis relieken van het H. Kruis en van St. Andreas, van de hut van Joannes de Doper. Hier bestond eveneens de gewoonte voor de Beeldenstorm het schrijn van St. Stefaan rond te dragen, maar het werd door de ketters in 1566 volledig vernietigd, zodat niets meer kon worden gered (1569). In 1597 zijn er geen relieken meer.

Oordegem bezit enkele relikwieën, nl. van St. Andreas, van de XI duizend Maagden, van St. Agnes en van andere, door de pastoor hier en daar verzameld en in een klein doosje bewaard (1599), maar zonder enig bewijsstuk van echtheid (1600). In 1604 is het aantal nog aangegroeid, met St. Amelberga, van de Olijfberg, van St. Laurentius, van St. Guillielmus, van St. Maria Magdalena, van St. Mauritius, van het gebeente en de dalmatiek van St. Martinus, van de H. Filippus, van de Kalvarieberg, van de H. Eligius, van de H. Petrus, apostel. Vanwege het aartsbisdom schrijft men in randnota, om de deken gerust te stellen : toleretur earum debita veneratio ! (1604).

Opbrakel heeft slechts een reliek van het H. Kruis, geschonken door de moeder van de dorpsheer (1597) (An id certum ?, schrijft men er op het aartsbidom naast) en zou meegebracht zijn uit Keulen door E.H. Jacobus de Cremer, voorheen pastoor te Oudenaarde (1601).

Ophasselt bezit een relikwie van St. Barbara (1610).

Oudegem bewaart verschillende relieken in een gouden kruis (1574).

Pollare bezit een reliek van St. Kristofoor, bewaard in een gebeeldhouwd hand (1595). Daarbij zeer kleine stukjes van verschillen-

de relieken, o.m. van het H. Kruis, zoals te lezen staat op een stukje perkament (1606). Onder die stukjes ontdekt men in 1614 ook een stukje van St. Barbara.

Roborst bewaart een lijst, met glas er voor, met verschillende relikwieën met onderschrift. Bezit eveneens een in marmer gehouwen hoofd van St. Jan de Dooper met een doorn van de kroon van de Zaligmaker, evenals andere (1569). Geen relieken meer in 1597.

Rozebeke is in het bezit van een groot gedeelte van een rib van St. Laurentius, evenals relieken van de Onschuldige Kinderen en van het graf van de H. Hieronimus, bewaard in een monstrans, die tevens dienst doet in de H. Sakramentsprocessie. Daarbij bezit de parochie eveneens een reliekschrijn, dat door de naburige dorpen wordt rondgedragen, onder de naam van O.L. Vrouw en welke de gordel van de H. Maagd zou bevatten, evenals van de plaats waar Maria Elisabeth bezocht, en verschillende relieken van heiligen (1569). Hier bleven de relieken bewaard en aan de zorgen van de koster toevertrouwd (1595, 1602). Gezien aan bepaalde bisschoppelijke voorschriften niet werd voldaan, deed de deken in 1604 het reliekschrijn uit de kerk verwijderen en nam hij de relieken mee (95). Voor de Kruisdagen was alles reeds in orde en waren de relieken teruggeschonken. In 1605 vernemen wij dat het hier misschien wel gaat om nieuwe relieken, geschonken door de bisschop van Brugge, nl. van de XI duizend Maagden en andere (96). Toch wordt het schrijn evengoed rondgedragen op het feest van O.L. Vrouw Bezoeking als voorheen, en dit vindt plaats midden een grote toeloop van volk (1605, 1615).

Rozenaken bezit twee zilveren reliekmonstransen, met verzilverde koperen voet. In de ene : Moedermelk van O.L. Vrouw en een schedel van de XI duizend Maagden. In de andere : van een gescheurde steen bij de dood van Kristus, en een reliek van St. Jan, evangelist (1569). In 1597, 1598 zijn hier geen relieken meer.

Schorisse bezit een zilveren reliekhouder, bewaard door de kerkmeester, met relieken van het H. Graf, St. Andreas, St. Jacobus, St. Maria Magdalena, St. Katharina en haar graf, van het H. Kruis (1569). Niet meer in 1595.

St.-Blasius-Boekel bewaart in een zilveren monstrans de relieken van St. Kristofoor, van St. Eligius en een been van St. Blasius, tot wie men hier komt bedevaarten. In een houten arm, die op het altaar van St. Blasius staat, berust een gedeelte van de arm van de H. Ursula en van St. Margaretha (1569). Al deze relieken waren verloren in 1595.

---

(95) Decanus visitans (5.4.1604) invenit feretrum cum reliquijs et non erat impletum mandatum Reverendissimi de scribendo litteris aureis super feretro cujus sancti reliquiae erant inclusae. Unde decanus die Visitationis extulit feretrum e templo et secum abstulit reliquias. Et jussit feretrum honeste depingi cum inscriptione reliquiarum Undecim millium Virginum. Quod factum est, et ante dies Rogationum feretrum cum reliquijs inclusis, est restitutum » (1604).

(96) « Sint hic reliquiae feretro inclusae quas tradidit Rev. Dnus Brugensis et feretrum est depictum cum hac inscriptione litteris aureis : « Hier in zijn reliquien van de XIM maechden ende andere », nam Reverendissimus antedictus admisit alias reliquias incertas » (1605).

St.-Denijs-Boekel met relikwieën van het gebeente van St. Denijs in een koperen reliekhouder (1569), die in 1595 niet meer bestaat.

St.-Kornelis-Horebeke bezit in een hoorn relikwieën van de XI duizend Maagden en van een steen uit het H. Land (de lapide ex terra sancta). Er bestaat een bedevaart tot de H. Kornelius, in wiens kapel offeranden worden aanvaard! (1569) en waarvan, zoals blijkt uit de dekanale bezoeken van 1619 (97), ook relieken bestaan. In 1598 waren er nochtans geen!?

St.-Lievens-Houtem bezat twijfelachtige relikwieën van St. Livinus (1593) (98). In 1599 schrijft de deken dat men er relieken bezit, maar niet van de patroon, maar wel van de XI duizend Maagden, die voor een vijftal jaren door een godvruchtig man hierheen werden gebracht en nu worden rondgedragen (1599) (99). Volgens de pastoor bezit men ook een kleine reliek van St. Livinus, waarmee het volk soms wordt gezegend (1603).

St.-Martens-Lierde is in het bezit van relieken van St. Barbara, van St. Eligius en andere (1594).

Volkegem bezit relikwieën van St. Coleta, maagd en martelares; eveneens van St. Niklaas en St. Elisabeth, in een verguld koperen reliekhouder (1569). In 1597 is alles verloren.

Waarbeke bezit slechts relieken in de zegenpateen (1598) (100).

Welden was in het bezit van relieken, evenwel zonder geschreven aanduiding, die in 1566 bij de Beeldenstorm werden verbrijzeld, nadien opnieuw verzameld en nu bewaard worden in een linnen doek in een sakristiekast (1569). In 1597 blijkt alles verloren.

Welle bezit talrijke relieken, evenwel van onbekende heiligen (1574), die in 1595 verloren zijn.

Westrem bezit enkele eeuwenoude relikwieën van de H. Laurentius, die men gewoon is rond te dragen door de verschillende parochies (1592) (101). Dit gebruik verviel ter oorzake van de troebelen (1592), maar werd achteraf in eer hersteld (1599). Deze tocht vindt plaats op de zondag na het feest van O.L. Heer Hemelvaart, met grote toeloop en verering van het volk (1599).

---

(97) « Sunt hic reliquiae antiquae S. Cornelii, qui in honore habentur, sed non sunt litterae » (1619). In cornu S. Cornelii posuit aliquas reliquias S. Cornelii Illustrissimus Brugensis de Rodoan (1622).

(98) « Solent ibidem requiescere reliquiae S. Livini, sed jam sunt incertae, sed habent aliquas » (1593).

(99) « Super reliquiis, quae hic habentur, nempe S^{i} Joannes Baptistae et Undecim millium Virginum, convenit decanus Rev. prelati Tronchienis modernum, qui ante octodecim vel circiter annis hic pastor fuit, quique respondit se pie credere veras esse reliquias a se procuratas et capsula impositas cum schedula testimoniali propria manu scripta, dicit se illas accepisse a suo tunc tempore sacellano, provicario Gandense. qui asserebat se fideliter illas accepisse a Dno Thesaurario Coloniensi ». De relieken van S. Lieven ontving hij voor enige maanden van de Proost van S. Baafskapittel, die ze ontving van de bisschop van Brugge, die zegt ze ontvangen te hebben van de aartsbisschop van Mechelen (1606).

(100) « in osculo pacis » (1598).

(101) « quas solent circumferre per multas parochias » (1592). « Reliquiae de S^{i} Laurentii a ducentis facile annis bene conservatae » (1604).

Wieze, dat tal van relieken, van onbekende heiligen, bezit, bewaart deze in het schrijn van de Verlosser (1574). In 1598 worden zij niet meer vernoemd.

Zarlardinge bewaart in 1598 relikwieën van de H. Antonius. Zeer oud, bewaard in een houten arm (1603). De reliekhouder (een houten hoofd) van St. Jan Baptist bevat geen relieken (1605).

Zegelsem bezit in een houten arm een vingerlid van St. Ursmarus en relieken van andere heiligen (1569), die allen zijn verloren gegaan (1597).

Zulzeke bewaart in een zilveren kruis : te midden een stuk van het H. Kruis, « ut dicitur », evenwel zonder aantekening; boven een reliek van St. Andreas, onder van de H. Maurus en van de H. Ursula; links en rechts verscheidene relieken zonder naam. Er bestaat hier een beroemde bedevaart naar het H. Kruis (1569). Na de godsdienstberoerten, laat de deken enige twijfel kennen omtrent deze relieken, die zijn bewaard gebleven (1595) (102). Gezien de twijfel te groot is, bekomt de kerk in 1609 een nieuw stukje van het H. Kruis, vanwege E.H. Joannes Piers, kanunnik te Doornik, die het ontving van de Vicarius van het Kapucijnenklooster te Doornik (1621). Deze relieken worden plechtig vereerd in een zijkoor (1623).

* * *

De parochies, die geen relieken meer bezaten, na de troebele tijden, trachtten er opnieuw van in het bezit te komen, zoals ook reeds op sommige plaatsen in voorafgaande uiteenzetting blijkt, maar nog duidelijker naar voorkomt in de volgende dorpen.

Appelterre, dat volgens de dekanale bezoeken van 1595 en 1598 geen relieken bezit, heeft er reeds in 1611 zeer oude van de H. Gertrudis.

Aspelare bezit evenmin in 1595 relikwieën, evenwel in 1604 : zij werden aan de kerk geschonken door de deken van de Ninoofse kristenheid Roquetius, nl. relieken van de XI duizend Maagden en van de H. Vincentius (103).

Beerlegem was in 1595 en 1597 niet in het bezit van relieken. De relikwieën, vernoemd in 1598, nl. van St. Andreas en St. Bartholomeus, in verschillende armen bewaard, evenals andere relikwieën, werden hier gebracht door de abt van Ename en in 1602 door de bisschop van Middelburg als echt herkend (104). In 1619 vernemen wij welke die andere relieken zijn, nl. van de H. Martelaren van Thebis, van St. Justinus en van de H. Constantinus.

Denderwindeke bekwam van de abt van Viscogne, na de wijding

---

(102) « sunt hic saltem vulgo rumore reliquiae S. Crucis... Decanus ignorat an in ea sit aliquae reliquiae inclusae » (1602).

(103) « Paucae Undecim millium Virginum et S. Vincentii donavit ecclesiae Reverendus Roquetius, dum viveret decanus Christianitatis Ninoviensis » (1604).

(104) « Carolus Philippus de Rodoan, bisschop van Middelburg, daarna van Brugge, tevens administrator van de abdij van Ename, broeder van de heer van Beerlegem.

van het altaar ter ere van het H. Kruis, in 1610, een gouden kruis met een gedeelte van het H. Kruis, sinds lang als echt in dit klooster bewaard (1611).

Lembergen, dat in 1599 geen relikwieën bezit, bewaart in 1604, in een koperen monstrans, de relikwieën van St. Anna, St. Andreas en van de Kalvarieberg, waarvan in 1609 de echtheid door de deken twijfelachtig wordt genoemd.

Liedekerke bezit in 1595 relieken van St. Niklaas... en in 1599 geen meer ! ?

Nederzwalm bezit geen relikwieën in 1593, 1597, 1601, maar reeds enkele in 1619.

Ninove heeft in 1592 geen relieken in de parochiekerk; in 1595 in een hoorn relieken van St. Kornelius en van andere, die met eerbied worden bewaard.

Oosterzele bezit er geen in 1595 en zeer weinigen, om door het volk te laten vereren in 1599 (105).

Scheldewindeke, dat in 1599 geen relieken (meer) bezit, bewaart in een schrijn gedeelten van het gebeente van Simeon en Brigitta, evenals van het gebeente van de martelaar Fabianus (1602), waarvan de autenticiteit door brieven van Mgr Carolus Philippus de Rodoan wordt bevestigd (1608). Men bezit eveneens relieken van de H. Apollonia (1608).

St.-Lievens-Esse bezat geen relikwieën in 1595. Relieken (van het gebeente) van St. Livinus werden bezorgd door frater Gerardus Stalins, de toenmalige pastoor (1601), die ze ontving van het St. Baafskapittel te Gent (1602).

Velzeke bezit in 1599 geen relieken, in 1609 een van het H. Kruis, met getuigschrift van de prior van de Dominikanen te Gent (1609).

Vlierzele, dat geen relieken bezit in 1599, heeft in 1613 een reliekmonstrans, die slechts een gedeelte van een Agnus Dei bevat, zodat de deken voorschrijft er een ander beeld op aan te brengen, dat door het volk wordt vereerd (1613).

Buiten wat de autenticiteit betreft zeer verdachte reliekschat, kwamen nog duidelijker misbruiken naar voor, o.m. te Herzele en te Scheldewindeke.

Te **Herzele** bezat men de St. Jans-arm (houten arm, aldus genoemd), met een reliekschrijntje daarin, waarmee de bezoekende pelgrims worden gezegend. Het schrijntje bevat evenwel slechts een slordig papieren beeldje (106). De deken verbiedt bij zegeningen zich hiervan nog verder te bedienen, vooraleer goedgekeurde relieken te verwerven (1619).

Te **Scheldewindeke** bestaat een schrijn ter ere van de H. Kristoffel, die eveneens bij bedetochten wordt rondgedragen, evenwel zon-

(105) « reliquiae perpaucae habentur ad devotionem populi et osculationem accomodatae » (1599).

(106) « ... nisi sordidam imagunculam ex charta » (1619).

der relikwieën. De deken verbiedt dit nog langer te doen, zonder speciale toelating van het aartsbisdom (107). Buiten het schrijn bezit de kerk enkele onvoldoende bewezen relieken, waarbij nochtans een goedkeuring berust van de bisschop van Brugge (1618) (108).

* * *

Uit wat voorafgaat blijkt dat er tussen de parochies als het ware een wedijver bestond om relieken te bezitten, zoveel mogelijk en tevens zo wonderbare als het maar kon zijn. Al wat herinnerde aan de Zaligmaker had een zeer speciale waarde; niet te verwonderen dat de relikwieën van het H. Kruis en het H. Graf zo talrijk zijn; daarnaast O.L. Vrouw, de martelaren uit de vervolgingen in het oude Rome... en de noodheiligen. Twaalf parochies (109) bezitten een relikwie van het H. Kruis en talrijk zijn de parochies — wat best te begrijpen is — die een reliek bezitten van de XI duizend Maagden. De H. Kristofoor genoot reeds de volksgunst in vijf parochies, Eligius, Laurentius, Kornelius en Barbara in vier, Antonius en Apollonia in drie enz. Natuurlijk dat St. Sebastiaan ook niet werd vergeten, naast ontelbare andere.

Gingen vele relieken verloren tussen 1566 en 1582, al spoedig werd gezorgd voor aanvulling en vernieuwing, waarbij de pastoors wel minder kommer hadden om de echtheid, als wel de kerkelijke overheid.

5 §. **Het Beheer van het parochiaal Bezit.**

Het parochiaal bezit — de onroerende goederen, evenals de andere inkomsten, van de kerk en van de H. Geesttafel — werd beheerd door de kerk- en armmeesters. Beide werden beheerd door twee kerkmeesters (110) en twee heilige geestmeesters, die veelal door de pastoor en de schepenen (111), soms door de heer of zijn baljuw (112), of door pastoor, schepenen en parochianen (113) werden gekozen en

---

(107) Op het aartsbisdom wordt er naast geschreven : « Corfimatur haec prohibitio sub pena gravi eaque arbitraria » (1618).

(108) « Ego Carolus Philippus de Rodoan, ecclesiam Montansium praepositus, presentium tenore attestor me in presentia Dni Joannis Liefghetal, substituti pastoris hujus parochiae invenisse reliquias sine titulo inclusus feretro S. Christophori, conservata a quibusdam piis durante tumultu bellico, seorsim vero dentem S. Apoloniae cum scedula apposita in quorum fidem presentibus. 14 Sept. 1587. C.P. de Rodoan ».

(109) Aalst, Amengijs, Denderwindeke, Gijzegem, Hofstade, Melden, Merelbeke, Nukerke, Opbrakel, Pollare, Velzeke en Zulzeke.

(110) Te Aalst waren er drie kerkmeesters (1574). Kerk- en armmeesters werden er door de plaatselijke wethouders — a justitia locali — aangesteld (1574).

(111) Te Appels (1574), Baardegem (1574), Berchem (1569), Edelare (1569), Etikhove (1569), Kerkem (1569), Kwaremont (1569), Leupegem (1569), Maarke (1569), Mater (1569), Melden (1569), Munkzwalm (1569), Ronse St. Pieter (1569), Rozebeke (1569), St.-Blasius-Boekel (1569), St.-Denijs-Boekel (1569), St. Kornelis-Horebeke (1569), Teralfene (1574), Volkegem (1569), Welden (1569), Zegelsem (1569), Zulzeke (1569).

(112) Erpe (1574), Erondegem « negligentes pastorem » (1574).

(113) Amengijs (1569), Rozenaken (1569) en St.-Maria-Horebeke (1569).

benoemd, en zonder vergoeding dit ambt waarnamen. Zij waren verplicht hun mandaat te aanvaarden (114), ook al hadden zij soms weinig ontwikkeling (115), en moesten hun eed afleggen in de handen van de pastoor (116).

Jaarlijks (117), op de meeste plaatsen om de twee jaar (118), soms om de drie (119), en waar grote misbruiken bestonden na vele jaren (120), werden de kerk- en armenrekeningen voorgedragen. Dit

---

(114) Kerksken: « Livinus Ruyssinck recusaverat recipere mensae pauperum gubernationem, sed a me convocatus acquievit et juramentum fidelitatis consuetum praestitit » (1606).

(115) Letterhoutem: « edituus nec novit legere, nec scribere » (1615).

(116) Dikkele: « hic recepit ballivus hactenus juramentum ab aedituis, sed prohibui ne fieret nisi in manibus pastoris » (1612).

(117) Te Aalst (1574), Amengijs (1592), Appels (1574), Appelterre (1595), Aspelare (1595), Baardegem (1574), Berchem (1575), Borsbeke (1574), Borchtlombeek (1595), Denderhoutem (1595), Denderleeuw (1595, 1599), Denderwindeke (1595), Erembodegem (1574), Gijzegem (1574, 1595), Haaltert (1574), Herzele (1595), Hofstade (1595), Hundelgem (1592), Impe (1596), Liedekerke (1595), Meerbeke (1595), Meldert (1574), Mere (1574), Mespelare (1574, 1595), Moorsel (1574), Ninove (1595), Oosterzele (1595), Oudegem (1596), Outer (1576), St.-Antelinks (1576), St.-Lievens-Esse (1595), St.-Lievens-Houtem (1595), Teralfene (1574), Wanzele (1595), Welle (1574, 1595), Wichelen (1574, 1595), Wieze (1574), Zandbergen (1595) en Zonnegem (1574).

(118) Te Aaigem (1595, 1604), Appelterre (1599), Baaigem (1594, 1612), Baardegem (1574), Balegem (1595, 1601), Bottelare (1601), Burst (1595), Deftinge (1597), Dikkele (1600), Elene (1595), Ename (1595), Erembodegem (1595), Erpe (1606), Erwetegem (1600, 1621), Gijzenzele-Landskouter (1595), Gontrode (1595), Haaltert (1595), Heldergem (1595), Hillegem (1576, 1621), Hundelgem (1593, 1623), Iddergem (1595), Impe (1574), Kerksken (1574), Lede (1574), Leeuwergem (1594), Lembergen (1596), Letterhoutem (1599), Lieferinge (1595), Massemen (1600), Meerbeke (1619), Melle (1600), Mere (1596), Michelbeke (1607), Moorsel (1595), Munte (1601), Nederzwalm (1614), Nieuwerkerken (1574, 1595), Okegem (1595), Oombergen (1576, 1614), Oordegem (1574, 1612), Oosterzele (1596), Oudegem (1574), Pollare (1596), Semmerzake (1597, 1619), St.-Antelinks (1595, 1617), St.-Blasius-Boekel (1569), St.-Goriks-Oudenhove (1594), St.-Kornelis-Horebeke (1593), St.-Lievens-Houtem (1601), Smetlede (1574, 1620), Velzeke (1594), Viane (1596), Vlekkem (1574), Vlierzele (1574), Voorde (1595). Wanzele (1574), Westrem (1595), Zandbergen (1596).

(119) Dikkele (1595), Dikkelvenne (1613), Erondegem (1595), Erpe (1607), Hermelgem (1592), Moortzele (1619), Munkzwalm (1613), Schelderode (1599). — Te Lede naar goeddunken van de heer (1595).

(120) Te Mater worden de goederen zeer slecht beheerd, ter oorzake van de baljuw, die alles naar goeddunken doet (1597) en nog steeds geen rekeningen voordroeg (1600); — te Paulatem, evenals in de andere parochies van het Land van Gavere, wordt de rekening niet voorgedragen (1597) en de goederen slecht beheerd (1612); — te St.-Maria-Latem wordt de rekening sinds 5 jaar niet voorgedragen (1612); — te St.-Maria-Oudenhove werden sinds drie jaar geen rekeningen voorgedragen (1594); — te Smeerebbe, Schendelbeke, Vloerzegem « et plerisque locis territorii Boulariensis computus a trienno non transigitur, culpa magni ballivi ejusdem, qui cum nullun computum se absente fieri permittat, nec ipse, nec sui officiarii suo tempore fieri curant » (1604); nog steeds niet in 1605, 1606, 1607, 1610; — te Wassen sinds 8 jaar geen rekenschap (1619); — te Zegelsem werden al de boeken gedurende de oorlog verbrand en sindsdien werd nog geen enkel rekening gemaakt (1592).

geschiedde in aanwezigheid van de pastoor (121), van pastoor en magistraat (122), van pastoor en heer of zijn baljuw (123), van pastoos, heer en schepenen (124), van de kollator (125). De oorlogsomstandigheden waren niet van aard om de regelmatigheid in het voordragen te bevorderen (126).

Over het algemeen werd het parochiaal bezit goed beheerd (127), al kwamen soms wel misbruiken voor bij de verpachting (128), evenals bij het regelmatig innen van de pachtgelden (129).

Op sommige plaatsen gingen goederen verloren (130), terwijl an-

---

(121) Te Viane (1596).

(122) Te Appels (1599), Baaigem (1599), Balegem (1599), Berchem (1575), Bottelare (1599), Dikkele (1600), Elene (1599), Erembodegem (1574), Erwetegem (1599), Gijzenzele (1599), Godveerdegem (1599), Gontrode (1599), Herdersem (1574), Herzele (1599), Hundelgem (1601), Leeuwergem (1599), Lembergen (1599), Letterhoutem (1599), Massemen (1599), Melle (1599), Moortzele (1599), Munte (1599), Oordegem (1599), Oosterzele (1599), Schelderode (1599), Scheldewindeke (1599), Semmerzake (1599), St.-Goriks-Oudenhove (1599), St.-Lievens-Houtem (1599), Smetlede (1599), Strijpen (1599), Teralfene (1574), 1595), Velzeke (1599), Vlierzele (1599), Wanzele (1595), Westrem (1599).

(123) Te Erpe (1574), Haaltert (1574). — Te Aalst « in domo civica senatui presente Dno patrone et duobus canonicis » (1574).

(124) Te Gijzegem (1574, 1595), Hofstade (1574), Merelbeke (1599), Nieuwerkerken (1574), Roborst (1613).

(125) Te Nederename, voorgedragen voor de proost van de abdij van Ename en het plaatselijk magistraat (1593).

(126) Te St.-Goriks-Oudenhove « a tempore tumultuum nemo computum reddidit » (1589, 1592).

(127) Hermelgem : « bona hic tam fabricae quam pauperum non optime reguntur, uti nec in aliis pagis principatus Gaverensis » (1615); — Letterhoutem : « mensa S. Spiritus fuit privata certo fundo jam a turbelentis temporibus et adhuc privata manet » (1615); — Meilegem : « plura habent pauperes, sed litibus plena, nec bene administrantur, cum parochia subest principatu Gaverensi » (1613).

(128) Deftinge : de kerkgoederen, gezien de slechte tijd, waren aan slechte voorwaarden verhuurd (1597); — Dikkelvenne : « elocantur bona non solventibus, idque sine cautione » (1612); — Nederzwalm : de goederen van de Armendis zijn verhuurd aan de armen, die niet kunnen betalen (1610); — Paulatem : « bona non bene elocantur, nec elocata recipiuntur » (1603, 1615); — St.-Maria-Latem : «bona non exigua elocantur non solventibus et sine cautione» (1611, 1615).

(129) Baaigem : verachterde pachten dienen geïnd (1614, 1620); — Dikkelvenne : « resta non conquiruntur idque cum in toto principatu (de Gavere) (1612); — Meilegem : vele pachten van kerk- en armgoederen zijn verachterd (1595, 1610); — Mere : « in exigendis debitis tardiores » (1596); — Ronse St. Maarten : « Aliqua bona tam fabricae quam pauperum per senatum et provisores sunt alienata et devendita sine consensu Reverendissimi » (1569); — Semmerzake : er staan nog veel schulden aan de armendis en de baljuw staat tegenover de kerk met 24 pond groot in het krijt (1600); — St.-Goriks-Oudenhove : de verachterde pachten werden niet geïnd, maar overgelaten voor zijn opvolger (1574); — Wichelen : vroeger minder goed beheerd, zodat vele pachten niet werden geïnd.

(130) Te Erwetegem : « munimenta ecclesiae et pauperum malitia temporis sunt deperdita » (1596); — te Moerbeke zijn sommige kerkgoederen verduisterd (1592, 1596); — te Roborst : « registrum bonorum fabricae esse perditum, nec posse recuperari et exinde plura perdita... » (1592); — te

dere onbebouwd bleven (131), ter oorzake van de krijgsverrichtingen gedurende de godsdienstoorlogen. Jaren lang spanden de dekens zich in om de verloren goederen terug te verwerven, wat voor de renten (gezien de boeken hiervan verloren waren) moeilijker bleek.

Soms werden de kerkgoederen willekeurig beheerd, zonder dat enig toezicht werd geduld. Te Hemelveerdegem beheerde de baljuw de kerk- en armgoederen, waarvan hij zich de opbrengst samen met de offergelden (132) toeëigende. Toestand welke in 1613 reeds vele jaren duurde (133). Te Lede eiste de heer alle rechten voor zich op, behield de kerkelijke inkomsten, waarover hij weigerde rekenschap te geven (1592, 1599) (134). Te Lieferinge blijft het boni van kerk- en armgoederen, onder het beheer van de sekretaris van Lieferinge, te Ninove wonend (1576, 1593). Te Schorisse beheerde het magistraat de kerk- en armgoederen, welke zij naar goeddunken, zonder toelating van hogerhand verkochten (1569). Te Serskamp hing alles af van de willekeur van de priorin van Tussenbeke, die wel armmeesters aanstelde, maar geen kerkmeesters (1574, 1595). Te wanzele handelde de heer Fontaine (van Schellebelle) naar eigen goeddunken (135).

Op een vastgestelde dag werden de rekeningen voorgedragen. Dit vond plaats op alle tijdstippen in de loop van het jaar, al kwam vooral de aanvang en het einde hiervoor in aanmerking (136). De rekeningen

---

Scheldewindeke : « multa bona recuperata » (1594); — te St.-Goriks-Oudenhove : « multa bona alienata » (1594); — te St.-Lievens-Esse : « Computus pauperum de multis annis negligatis propter deperdita monumenta ac registra, inde accidit quod multa bona perierunt, in quorum notitiam praeclare non posuit... » (1599); — te St.-Maria-Horebeke : « registra bonorum fabricae perdita et ab hereticis hujus loci in Hollandia asportata » (1596).

(131) Te Ename zijn de goederen, sedert de opstand, veel in waarde verminderd; — te Heldergem : « de terris parum recipitur, nam obtuli jurnale pro decem sch. annue et nullus est qui petat » (1593); — te Lieferinge : « cura habet 19 jurnalia terrae arabilis, jam vaga partim, partim culturata » (1592); — te Nukerke : « plures agri ad eos (fabr. et mens. paup.) spectantes propter injuriam temporis inculti maneant » (1592); — te Roborst : « ... agros quidam hactenus ob culturum raritatem fuisse incultos et nunc magis exoptari » (1593); — te St.-Blasius-Boekel zijn de goederen van de kapelanie ten dele onbebouwd (1597); — te St.-Goriks-Oudenhove : « quaedam (bona) inculta » (1594); — te Smeerebbe : « agri hujus pagi maxima ex parte inculti manent, excepto agro collatoris a decimis libero » (1589).

(132) « offertorium, quod satis ibi amplium est » (1611).

(133) In 1620 weigerde de baljuw nog steeds rekenschap te geven.

(134) « Baro mortuus... difficultates circa agros devenditos nunc ex parte composita, ipsis agris ecclesiae restitutis » (1621).

(135) « curavit fenestram vitream suis gentilitiis, sed ecclesiae sumptibus exonorari; emit idem actionem quondam a tegulatoribus super ecclesia et ut putatur vili pretio, cum ipse totam summam rigorose exigat » (1614).

(136) De rekeningen werden voorgedragen op het feest van St. Thomas, 21 dec. te Appels (1595), Borsbeke (1617), Gijzegem (1617), Haaltert (1595), Hofstade (1617) « in de weecke van kerssavondt » (1595), Mere (1617), Mespelare (1596), Moorsel (1617), Nieuwerkerken (1617), Okegem (1617), Oudegem (1596), Rozenaken (1593, 1619), Scheldewindeke (1611), Vlekkem (1617). Te Burst op de vooravond van St. Thomas (1617).

dienden voorgelezen te worden in de kerk, en niet in een herberg, in aanwezigheid van al de belangstellenden (137). Hierop volgde op de meeste plaatsen — hic et fere in omnibus Flandriae pagis (138) — een kopieus maal, waaraan veel geld werd verkwist. Te vergeefs zullen de dekens zich hiertegen verzetten (139).

Het was evenmin uitgeloten, dat andere nutteloze uitgaven werden gedaan, ... meestal na de prediking van de passie (140).

Op St. Eligius, 1 dec., te Baaigem (1620) en te Liedekerke (1617). Op St. Lucia, 13 dec., te Erondegem (1617) en te Erpe (1617). Op St. Nicasius, 14 dec., te Denderhoutem (1617) en te Iddergem (1617). Op St. Barbara, 4 dec., te Aaigem (1617) en te Denderleeuw (1599, 1617). Op St. Niklaas, 6 dec., te Erembodegem (1595), Oordegem (1619) en Smetlede (1619). Op het feest van de Onnozele Kinderen, 28 dec., te Strijpen (1619). « Omtrent Kerssemis » te Gijzegem (1595). Op de laatste december te Amengijs (1569, 1612) en te Ename (1592). Op St. Andreas. 30 nov., te Herzele (1621). Op O.L. Vrouw, 7 dec., te Massemen (1619) en te Westrem (1619). Op de maandag na Besnijdenis te Zonnegem (1617). Op de maandag na Driekoningen, te Munte (1622); voortaan op St. Bonifacius, 6 juni (1624). Op de dinsdag na Driekoningen te Oudegem (1617) en te Wieze (1617). Op het feest van de Naam Jezus, 15 januari, te Letterhoutem (1619). Op St. Antonius, 17 januari, te Dikkele (1619). Op St. Sebastiaan en St. Fabiaan, 20 januari, te Godveerdegem (1619). Op St. Paulus-bekering, 25 januari, te Balegem (1619), Bottelare (1619), Meerbeke (1619). Ninove (1623). Welle (1617) en Wichelen (1595). « Omtrent Lichtmis » te Hundelgem (1592) en de dinsdag na Lichtmis te Herdersem (1617). Op St. Amand, 6 februari, te Hundelgem (1621). Vierde dag na Pasen te St.-Goriks-Oudenhove (1619). Op St. Marcus, 25 april, te Hillegem (1621). Op de woensdag na de tweede zondag na Pasen te Neigem (1616); voortaan op St. Gertrudis, 17 maart (1617). Op 27 april te Elene (1623). Op de zaterdag vóór de laatste zondag van april te Zulzeke (1619). Op SS. Philippus en Jacobus, 1 mei, te Gavere (1619). Op St. Job, 10 mei. te Moortzele (1619). Op 3 mei te Semmerzake (1619). Op 3e Sinksendag te Oombergen (1622). Op 3 juni te Velzeke (1623). Op de woensdag vóór H. Sakramentsdag te Nieuwenhove (1621). Daags na St. Jan Baptist, 25 juni, te Melsen (1621). Op 4 juli te Schelderode (1619) en te Vurste (1623). Omstreeks Drievuldigheidszondag te Wieze (1595).

(137) Te Maarke : « debet insuper fieri computum in posterum non in taberna, sed in ecclesia divino officio absoluta, praesentibus interesse volentibus, uti fit omnibus aliis in locis » (1608).

(138) Denderleeuw (1614).

(139) Te Denderleeuw : « Hic et fere in omnibus Flandriae pagis valde multum absumitur dum computum audiuntur, neque video quomodo hi sumptus impedire possunt, quia multi conveniunt, qui excludi non possunt... » (1614); — te Lede, bij het voorlezen van de kerkrekening is de heer vergezeld van de vooraanstaanden, als raadgevers, maar wat tevens een uitgave betekent van 9 pond vlaams, waartegen de deken protesteert (1600); — te Munte : « computum ecclesiae gravatum est 2 lib. 5 scel., qui consumuntur in redditone computum » (1611); — te Scheldewindeke werden 2 pond vlaams verteerd bij het voordragen van de rekening (1604); — te Semmerzake : «in redditione computuum consumpti sunt quindecim floreni » (1604); — te St.-Denijs-Boekel : « displicet decano quod super fabrica potitetur, nam pro quitando redditu 12 Renenses, quo fabrica gravabatur, potitadum fuit Gandavi ut ex computu liquet usque ad 18 p. par. » (1600, 1601).

(140) Te Erwetegem : « solebat hic post predicationem Passionis ab ex pastore D. Ruysskensvelt institui convivium pro notabilibus, ubi vinum hispanicum bibitum fuit, usque ad octo pocula, sumptibus ecclesiae,

De voorgedragen rekeningen werden bewaard in een koffer met drie sloten, waarvan een sleutel in het bezit van de pastoor, een in het bezit van een kerkmeester en een in het bezit van een armmeester (141).

Wanneer de deken de parochie bezocht, was hem door de kerkelijke wetgeving opgedragen de kerk- en armrekeningen na te zien. Hiertoe werden de kerk- en armmeesters schriftelijk opgeroepen en zo zij niet tijdig aanwezig waren, werd de klok geluid (142) of bij ontstentenis van deze op de hoorn geblazen (143). De werkzaamheden begonnen, na de aanroeping van de H. Geest (144). Op sommige plaatsen werd dit toezicht van de deken afgewezen (145). Herhaaldelijk drong deze aan om de boeken van de kerkgoederen te vernieuwen en deze van Geraardsbergen beklaagt er zich over, in 1622, dat bijna in geen enkele parochie de autentieke boeken van kerk- en armgoederen bewaard bleven.

Misbruiken kwamen bij de bedelingen in de H. Geestdis meermalen voor. Eén wordt door de deken speciaal aangeklaagd, nl. de ge-

---

quod D. pastor modernus abrogavit » (1612); — te Scheldewindeke : « in dominica Palmarum, finita Passione, non sine magno gravamine ecclesiae, scabini et editui in banqueto cum predicatore consumpserunt 6 flor. cum 10 assibus, in dominica Resurrectionis unum florenum cum 7 assibus. Inhibui ut deinceps abstineant ab ejusmodi symposeis et si velunt tractare predicatorem tractant eum propriis sumptibus, non ecclesiae » (1614, 1615).

(141) Te Amengijs (1619), Berchem (1619) en te Etikhove (1619).

(142) « Decanus Christianitatis Alostensis juxta instructionem sibi datam profectus est... ad ecclesiam parochialem... ad quam previis litteris monitorialibus convocaverat loci pastorem, aedituos, rectores mensae sancti spiritus et alios principios viros, qui vel de jure vel de consuetudine visitatione interesse debebant » (Dek. Bez. Aalst, passim, 1595); — te Appels: « ad hoc per praevias litteras nostras et campanae pulsum convocati » (1597); — te Denderleeuw : « non obstante quod per campanae pulsum rectores convocarentur, nemo post longam moram comparuit » (1599); — te Haaltert : « ad ecclesiam per campanae pulsum convocati convenerunt dominus ac magister Judocus van Welle, quondam ejus pastor... » (1598); — te Maarke : « rectores fabricae et pauperum non comparaverunt tempore visitationis, ne quidem post campanae pulsum » (1600); — te Melden : « rectores fabrice et pauperum etiam post sonum campanae non comparuerunt» (1600).

(143) Te Impe, bij de aankomst van de deken, « curant inflari cornu (taurino), nam campanam non habent » (1608).

(144) Te Appels : « in primis ingressus ecclesiam post Sancti Spiritus invocationem » (1596).

(145) Te Gavere zag de deken de rekeningen niet sinds 18 jaar (1614). De heren van Wedergraat en Zottegem waren niet meer toeschikkelijk. Te Meerbeke mag de baljuw de rekening niet tonen (1592), gezien de heer zich dat recht voorbehoud (1593); evenmin te Neigem en te Pollare... « Dominus temporalis aestimatur et habetur ut pontifex et archiepiscopus » (1592). Te Erwetegem (1608), Grotenberge (1614), Leeuwergem (1604) en Zottegem (1599, 1613) — prinsdom van Zottegem — « fautoribus Sotteghemiensibus pretendunt jus aliquid castrense, proinde non agnoscunt decanum, nec ipsum ad visitationem computuum admittunt ». — Te Nederboelare : « D. Baro pretendit in ecclesia hac parochiali exemptionem ecclesiae castrensis sicut in Sotteghem » (1622). — Eveneens te Aalst (1610).

woonte brood te bedelen aan armen en rijken (146). Te Pollare bestond een speciaal gebruik, dat ook nog op enkele andere plaatsen voorkomt, nl. jaarlijks vanwege de H. Geesttafel, aan de pastoor, koster, meier, baljuw en proviseurs een paar schoenen te geven (147). Eveneens te Viane, vanwege armendis en kerkfabriek, werden schoenen geschonken aan de heer (148). Daarenboven kreeg de pastoor te Pollare op de vooravond van Driekoningen, voor ontspanning — pro vino sive recreatione — dertig schellingen, de koster tien (1607).

Aan de armen, die niet regelmatig de goddelijke diensten bijwoonden, evenals aan deze, die hun kinderen de katechismuslessen niet deden volgen, diende iedere bedeling vanwege de armendis geweigerd te worden.

---

(146) Te Elene, Munte en Strijpen: « est hic antiqua consuetudo ecclesiae, quam non potimus abrogari, ut tam pauperes qua divites gaudeant distributione panum, die sanctae Veneris, ita ut nobiles etiam recipiant e manu distribuentium » (1612); — te Strijpen, evenals op andere parochies, bestond nog een ander misbruik: « hic committi abusum distribuendum scil. aliis iterum in anno in magna quantitate albi panes, ... et passim recipiuntur tam a divitibus quam a pauperibus, immo frequentius maiore numero accedunt divites quam pauperes. Similiter quod etiam fit in aliis parochiis... » (1622).

(147) Onder meer in 1603, 1605, 1607.

(148) « Satrapa loci de longa consuetudine percipit quotannis ex proventibus fabricae par calceorum 2 Renensis; item ex mensa S. Spiritus pro calceis 2 Renensis » (1606).

VIERDE HOOFDSTUK

HET GELOOFSLEVEN BIJ HET VOLK

1 §. De Geloofskennis.

Over het algemeen wordt aanvaard dat bij de massa van het volk op godsdienstig gebied, grote onwetendheid en daarmee gepaard gaande onverschilligheid heerste. Dit was naar de getuigenis van L.J. Rogier het geval in Noord-Nederland : « met de religieuse ontwikkeling van het volk kan het kwalijk gunstig gesteld zijn geweest, daar geregeld katechetisch onderricht... niet gegeven werd... » (1). Wat de Zuidelijke Nederlanden betreft is F. Willocx dezelfde mening toegedaan : « ... la généralité des fidèles était descendue à un niveau bien bas dans l'instruction et la pratique religieuse » (2). Wat dit laatste punt betreft, nl. de geloofspraktijk, lijkt het oordeel van de schrijver zeker overdreven voor het Land van Aalst, zoals wij verder zullen aantonen.

Het testament van heer Lievin van de Muelene, priester, geboortig van St.-Lievens-Esse, op 7 april 1559 (3) voor de keure van Gent gepasseerd, hangt een beeld op van de godsdienstige toestand bij het volk in de omgeving van zijn geboortedorp — « ic spreke naer de contrerie van daer ic gheboren ben, te wetene van Essche ende daerontrent » —. Hij wijst er op dat de mensen « in huerl. jonge juecht zo cleene instructie, cleen bewijs ende cleen hulpe hebben om een zuver geestelic leven t anverdene », zodat zij ongewapend staan tegenover « de fenijnghe verdraijde gheesten », die de godsdienst en de geestelijkheid versmaden. De goeden worden moedeloos en wanhopig, zodat zij bij hun kinderen geen poging doen om ze voor te bereiden en op te wekken tot hogere roepingen, maar bereiden zij bij voorkeur voor tot winstgevende beroepen — « laten die liever gaen onghestileert ende ongheleert of zenden se liever van mij tot dij omme ambachten ofte coopmanschapen te leerene ». Anderen « zenden se omme de verckens te wachtene of om de gansen te wachten, de derde omme de gemijene beesten, de vierde om de scapen te wachten, de welcke onnoosel van huus gaen ende als zij wederomme thuus commen en can niemant met heurl. met payse (= vrede) gheleven, mids dat zij achter de beesten niet duechdelicks en leeren, dan datse leeren sweeren, vloucken ende alle oneerbaer worden spreken ende also werden sij verstout ende verhart in alle quaetheyt ». Sommige ouders, uit armoede, zien zich verplicht hun kinderen uit bedelen te sturen « van duere te duere omme huerl. haes (= voeding) ende blijven daernaer dicwels eeuweghe trauwantrine (= landloperij) loopen, mids dien datse hiermede schaemte ende ere verliesen ». An-

---

(1) o.c., blz. 77.
(2) o.c., blz. 35.
(3) Sa. Gent, Reg. van Keure 301/nr. 109, f° 175 r. en volg. — Ik dank de heer A. de Vos, van Evergem, die zo vriendelijk was mijn aandacht hierop te vestigen

dere laten hun kinderen gaan dienen, om het even waer, zelfs bij « ongoddelicken menschen » en « verdraijde menschen, die den goddel. dienst ende alle ceremonien van de helegher kercke verachten ende versmaden, die de beelden vander heleghen vercleenen ende te vernieuten bringhen », als zij maar hun kost verdienen. Niet te verwonderen besluit de pastoor zijn preek, dat de jeugd van het goede niets afweet en het verkeerde nadoet. Ten andere, ter oorzake « vande groote wonderlicke en vremde abuusen diemen daghelicx hoort ende ziet regnerende onder gheestelic ende weerlic », overal, worden zelfs de goede ouders ontmoedigd en verwaarlozen het onderwijs van hun kinderen.

Laat het van een pastoor komen, die de faam hebben nu niet bepaald steeds de goede kant van de zaken te belichten, maar veeleer op de misbruiken te hameren, in werkelijkheid bevestigt Lievin van de Muelene in zijn testament, wat ons langs verscheidene zijden wordt aangetoond : de geringe geloofskennis bij de massa en vooral bij de jeugd. Het is dan ook als een tijdsbeeld dat deze tekst hier wordt aangehaald.

Dat de geloofskennis beneden peil was, moet ons geenszins verwonderen, wanneer men weet hoe gebrekkig de vorming van de geestelijkheid was en hoe weinig er gedaan werd voor de onderrichting van het volk en het onderwijs bij de jeugd. En mag men niet veralgemenen, wat de deken van Geraardsbergen in 1621 voor Pollare schrijft, « dat er sinds zestig jaar geen godsdienstonderricht meer werd gegeven » (4), gezien hierin na 1600 geleidelijk een grondige verandering tot stand kwam, toch was die toestand niet zo uitzonderlijk in het midden van de 16e ecuw.

De liturgische plechtigheden (H. Mis, toedienen van Sakramenten en Sakramentalieën) vonden plaats in een taal vreemd aan het volk en voor dat volk, dat trouwens weinig of geen ontwikkeling bezat, bestonden weinig godsdienstige werken in de volkstaal.

Niet te verwonderen dat velen, die wel enige ontwikkeling bezaten, gretig gehoor leenden aan predikanten die het nieuwe geloof verkondigden, en dat sommigen grepen naar de bijbel in een nederlandse vertaling, al was deze ook van ketterse oorsprong. De reaktie tegenover het protestantisme is volledig verschillend in de Denderstreek tegenover de streek tussen Oudenaarde en Ronse. In de Denderstreek zijn de kettersen weinig talrijk, waar de dekanale bezoeken van Ronse, in 1569, tal van besmette plaatsen aanduiden.

Te Berchem waren, naast de smid, aanhanger van de nieuwe leer, nog een paar verdachten (5); te Etikhove telde men een tiental ketters (6); te Kerkem drie families (7); te Leupegem verschillende

(4) « a sexaginta annis non fuit catechisata » (1621).

(5) Petrus van Opzomere, smid, ketter. Verdachten : Laurentius Buret aen t'Hecken fs Joannis, qui aufugit, Joannes Cleuterius.

(6) Petrus Haustrate fs Petri, Joannes Haustrate zijn broeder, Jacobus Mersschaert fs Jacobi, Judocus van den Voerde met zijn echtgenote Joanne Schietcats, Adriana van den Broucke, weduwe (semi-fatua), Martinus Lammens, Jacobus van der Straeten (solutus), Judocus van Malleghem fs Anthonii, Christiana van den Nieuwenhuyze en echtgenoot Petrus de Haese, Franciscus van der Donct met zijn echtgenote, Anna Lateurs. « plures sunt profugi a paucis diebus » (1569).

verdachten (8); te Maarke waren er een viertal ketterse families en nog enkele alleenstaanden (9); te Mater de gebroeders Boonaert en nog enkele andere (10); te Melden bleef de smid ijverig (11); te Nukerke waren de ketters talrijk (12), vooral te Ronse waren er zeer vele (13), terwijl men voor Schorisse twintig families aangeeft; te

---

(7) Stephanus Cuenebrouck fs Joannis met echtgenote en gezin, Jacobus van Haesevelt met zijn echtgenote Jacoba van Brakele, Egidius de Taeye en Juliana Baerts, echtgenote van Godfried Cuenenbroeck. « Plures Fugerunt » (1569).

(8) « Heretici adhuc suspecti, qui jam prius coeperunt visitare templum : Joannes de Schoemakere en Petrus Metz nondum absoluti. — Locus infectissimus » (1569).

(9) Judocus Stevins en echtgenote, weduwe Petrus Stevins en gezin, nl. de dochters Amelberga en X., Barbara Serlippins, echtgenote van Petrus Stevins (impotens), Judocus Roels, Judocus Schietcatte, echtgenote en gezin; Adrianus de Jonghe en echtgenote; Laurentius van Tiesenake.

(10) Joannes Boonardt met gezin, Matthias Boonaert met gezin, Egidius Boonaert jonggezel, Arnoldus de Pape en echtgenote, Matthias van der Beucken fs Joos, Judocus van den Cloostere.

(11) « hereticus habetur quidam faber ferraris vicinus ecclesiae. Multi absoluti a decano ab heresi post Pascha » (1569).

(12) Catharina Stapen, weduwe Paul met haar zoon Joannes, Hermes Heuvick fs Nicolai, Maria van den Abeele, Magdalena Aelvoerts, echtgenote van Hermes Heycke, Stephanus van de Putte, Guilielmus Curthals alias Danuayns met zijn echtgenote Joanna Lamens, Waldendus van Baesbanck, de gebroeders Daniel en Philippus van de Putte, die nu gevlucht zijn; de echtgenote van Arnold Scuddematte, Egidius de Dondere en de vreemdeling Gillis Maecht hielden hun Pasen niet. « Vivunt sine religione atheos » (1569).

(13) Te Ronse St. Maarten : « Sunt heretici complures » : Ludovica Veynoets weduwe Egidius de Winne, Joannes Brusson, weduwnaar met zijn moeder, de echtgenote van Anthonius van den Ende Hermina Coppenole, Cornelius Verelst met echtgenote Joanna van Coppenole, Godfridus Hendricx, Hermes Huysmans' echtgenote, Firminus de Pottre met 24 jarige zoon, Margaretha Rodiers echtgenote van Joannes de Muelandus, Joannes van Nieuwenhove en zijn echtgenote Agnes Canneel, Nicolaus van den Ende weduwnaar, Hermes de Vriendt met zijn echtgenote Jacoba van den Rijst. Komen niet naar de kerk : Margaretha Rijkaerts en Elisabeth Cessarts, weduwe. Velen geven hoop op terugkeer, sommigen zijn nochtans hardnekkig (1569).

Te Ronse St. Pieter : ketters : Nicolaus van Coppenhole alias fraiccenere en echtgenote, Egidius Francx fs Sartoris met echtgenote, Joannes van Oostenhault « cujus uxor nondum est purificata », Laurentius Falhoen fs Paschasius, jongeling, Nicolaus Baccau fs Michael met echtgenote, Maria Bruneels « quae non est purificata » echtgenote van Joannes Gobeert, de echtgenote van Adriaan van den Berghe, Ludovicus van der Haghe dictus Nolete, Joannes de Lapper en echtgenote Gabriele van Roncamp, Joannes Huysman, Joannes Straetman, de echtgenote van Nicolaus Delinck, die van hier sinds weinig dagen is weggevlucht, haar man verlatend, Gaspar Stockman, Hubertus de Rijckere met zijn echtgenote, Ludovicus Dierins alias de Bende. Agnes Mersschaert, weduwe Hermes van der Eecken, Ludovicus van der Capellen alias Sliers, die berouw heeft, Judocus Bosschaert, jongeling, die evenals voorgaande spijt heeft. Anthonius del mer alias Bruelant, Ludovicus de Clercq, alias muyl, Ludovicus Trijns (zijn vrouw gaat naar de kerk), Cornelius van der Elst, Jacobus van Huylebrouck komen weinig naar de kerk. — Nog vele andere ! — De deservitor heeft aan meer dan twintig de absolutie gegeven, die nochtans in de ketterij volharden (1569)

St.-Maria-Horebeke waren er enkele (14), evenals te Zulzeke (15) en één verdachte te Zegelsem (16).

In volgend deel wordt hierover verder uitgewijd, bij de behandeling van de Beeldenstorm.

2 §. **De Geloofsbeleving.**

Omtrent het bijwonen van de *zondagmis* en het naleven van de *paasplicht,* worden wij slechts schaars ingelicht wat de dekenijen Aalst, Geraardsbergen en Ninove betreft. De godsdienstige toestand bij de bevolking verschilt hier volledig in vergelijking met de toestand in de dekenij Ronse, waarover ons meer gegevens worden verstrekt.

In de eerste groep dekanaten zijn er, hier en daar, één of meer publieke zondaars, die het met de huwelijkswet niet te nauw opnemen; de meeste brengen nochtans met de Paastijd hun geweten in orde. Opvallend is het feit dat men tot de paasplicht niet werd toegelaten, zolang een ruzie niet was bijgelegd. Men meende het dus wel ernstig met berouw en goed voornemen. Zo te Outer (17). De overigen hielden allen hun Pasen. Maar voor de meeste gelovigen, vooral voor de mannen, beperkte het ontvangen der H. Kommunie zich tot de paasplicht. Dit blijkt o.m. uit de kerkrekeningen van Lede : « ghecocht binnen der tijt van deser rekeninghe 18 stoope wijns om daghelicx messe mede te doene ende *diveersche vrouwen die ten helighen sacramente ghaen* » (Krek. 1562, 1563, 1564).

In deze dekanaten komen weinig of geen ketters voor. Slechts te Erwetegem een vrouw, die nooit naar de kerk komt, en op haar omgeving een slechte invloed uitoefent (18). Moeilijker valt het « de vele morrenden » van Okegem een juiste plaats aan te wijzen in het godsdienstig leven, met hetwelk zij het trouwens niet te nauw schijnen op te nemen (19).

Omtrent de zondagsviering vernemen wij, dat deze soms niet werd nageleefd, vooral wat de zondagrust betreft, dit gezien de talrijke feestdagen. Zo werd er te Opbrakel geploegd op het feest van O.L. Vrouw Geboorte (20).

Betreffende de wet op het vleesderven, wordt slechts één echo opgevangen uit Aaigem, waar enkele personen « illiciter » geregeld

---

(14) Ketters : « Judocus Kerstock blasphemat ecclesiam catholicam », Judocus van Erpe, « Adrianus Blommaert blasphemat in divinum officium », Ursmarus en Judocus Marroye.

(15) Ketters : Balduinus Rufelart fs Arnoldi, jongman, Balduinus de Crits en gezin, de echtgenote Jacobus van Wijmersch en gezin, de echtgenote van Judocus Wezemael.

(16) Petrus de Cubbere fs Joannes.

(17) « bone vite preter quosdam qui se hoc anno absentaverunt a communione propter contentiones » (1576).

(18) « Petra Moermans, in vicina dicta ten Heede habitans, numquam rem audit divinam et corrupta mater, etiam heretica... » (1574).

(19) « Plures obmurmuratores. etsi non sint jan exacte vitae, ut deberent » (1576).

(20) « Reinerius 'Trimpot' famulis arare permitit ipso Nativitatis Mariae » (1574).

op zaterdag ganzenvlees eten (21).

In de streek Oudenaarde-Ronse is de toestand gans verschillend. Naast de gewone menselijke zwakheden van gehuwden en ongehuwden, komt alhier een op godsdienstig gebied verderfelijke geestesgesteltenis voor, waarbij de godsdienstige plichten lichtzinnig werden verwaarloosd. Heel de streek is er door besmet.

Wat de paasplicht betreft, deze werd algemeen nagekomen te Amengijs, Ename, Roborst, Rozebeke, St.-Blasius-Boekel en St.-Kornelis-Horebeke.

Te Elst (waar geen ketters waren), evenals te Maarke, St.-Maria-Horebeke, Volkegem en Zegelsem, was er één die zijn Pasen niet hield; te Etikhove, naast de vier gebroeders De Backer, nog een drietal personen omwille van onenigheid; te Munkzwalm onthielden zich twee personen van de paasplicht om ruzie.

Te Ronse St. Maarten zijn de biechtelingen veel talrijker dan de kommunicerenden, terwijl voor Ronse St. Pieter het getal kommunikanten in 1569 slechts 1619 bedraagt, wordt dit van de parochianen op ongeveer 3000 geschat. Hier is de toestand trouwens het slechtst van al.

Voor St.-Denijs-Boekel vernemen wij dat de feestdagen door vele parochianen niet worden onderhouden, die het evenmin streng opnemen met de paaskommunie (22). Te Kerkem zijn er, die zich wel onderwerpen aan het gebod van de jaarlijkse biecht, maar nadien niet meer naar de kerk komen. Natuurlijk dat het aantal misverzuimers betrekkelijk groot is te Ronse, door de ketterij opvallend besmet. Dit geldt ook voor Nukerke (23).

3 §. De Devoties en Volksgebruiken.

Zelfs de devoties binnen het kerkgebouw ontsnappen niet volledig aan de invloed van de volksopvatting, die hierop een onafwendbare invloed uitoefent; veelal worden de buitensporigheden zoveel mogelijk geweerd. Nochtans worden zij op sommige plaatsen zelfs gewild en op andere onwillekeurig in de hand gewerkt... of soms in leven gehouden.

Wat L.J. Rogier schrijft, heeft zich ook bij ons afgespeeld : « Zo ongeveer moet het gevoelige geloof bij vele van onze zestiende-eeuwse vaderen geweest zijn : een vroomheid, waarvoor de sacramentaliën meer waard schijnen dan de sacramenten en waarin de devoties het tabernakel overwoekerd hebben. Vooral moet bij ontstentenis van een behoorlijk dogmatisch godsdienstonderwijs de superstitie welig hebben kunnen woekeren op de bodem van de kerkelijke devoties en — niet bij de leken alleen » (24).

Buiten het feest van de patroonheilige van de parochie, dat steeds

(21) « Communicantes... inter quos aliquot sunt qui diebus sabbathi iliciter commederunt anserem, speciatim Judocus Gryseels et Jacobus Schouppe » (1576).

(22) « festa a multis parochianis violari... et quosdam sese absentare a Communione » (1575).

(23) « Plures sunt rarius frequentantes templum, qui semel in Paschati confitentur » (1569).

(24) o.c., blz. 81.

met veel luister werd gevierd, en soms ook gelovigen van de naburige parochies aantrok, waren sommige speciale devoties zeer verspreid, wat, naast het overdreven belang aan de verscheidenheid van de relieken, soms wel wijst op woekeringen op het terrein van de heiligenverering, waaraan de hervorming zelf geen dodelijke slag zal weten toe te brengen.

Te **Amengijs** bestaat een bedevaart ter ere van de H. Margareta (1569).

Te **Appels** wordt, naast de patroonheilige St. Ursula (1595), de H. Apollonia speciaal vereerd (1626).

Te **Appelterre** vindt er herhaaldelijk een speciale ommegang plaats, omheen de kerk, binnen de omheining van het kerkhof. Hieraan nemen de pastoor en het dorpsmagistraat deel. Hierop volgt binnen de kerk de aanbieding van offergaven, na de verering van het altaar (1606) (25). De deken geeft spijtig genoeg niet aan, bij welke omstandigheden en tot welke heilige deze bedegangen plaats vinden. Om bij een bizondere nood (als b.v. de pest) speciale gunsten af te smeken ? Vermoedelijk gaat het hier om de verering van de H. Gertrudis, waarvan hier een broederschap bestaat (1565).

Te **Baardegem** wordt de H. Margareta speciaal vereerd, op 20 juli (1626).

Borsbeke kent een grote volkstoeloop — van einde en ver (26) — ter ere van de H. Antonius (1592) (27), die er bizonder wordt aangeroepen tegen de pest (1606).

Te **Dikkelvenne** kent de H. Hilduardus, die aldaar zijn bidplaats had en er overleed, een speciale verering, naast de H. Antonius en de H. Christiana (1593) (28), evenals de H. Nicasius (1595). Ook St. Pieter kende hier, zoals blijkt uit de aflaten op zijn feest verleend, een grote verering (1619) (29).

Dit uitgebreid repertorium van bizondere vereringen, dankt Dikkelvenne wellicht aan het feit dat het dorp voorheen een proosdij was van de abdij van Anchin (1593).

Ename stelt zijn vertrouwen in de H. Laurentius, van wie de kerk een reliek bezit. Het schrijn van deze heilige wordt op zijn feest processiegewijs rondgedragen (1569). Deze volksverering duurt nog steeds onverminderd voort (1621), vooral ter gelegenheid van « de jaermarckt van St. Laureys » (1666).

---

(25) « Fiunt sepius ibidem, requirente populo, circuitus (vervangt: processiones, dat werd doorschrapt) juxta ecclesiam, populo circumeunte ecclesiam infra cemiterium orando, sine cruce, precedente pastore et edituo; et intrantes faciunt suam oblationem, osculantes altare. Monuimus esse de decentia crucis custos, pastor precederet et aliquid potius ex oblatis pro honorario perciperent » (1606).

(26) « frequenter multi confluunt » (1598); « hic undique peregrini confluunt » (1606).

(27) « altare quod habet imaginem Sancti Antonii miraculorum clara, ad q̃uam devotionis causa a remotioribus etiam locis multi convenerunt » (1596).

(28) « cujus corpus hic olim quievit, sed Teneremondana est translatum » (1614).

(29) « sunt hic antiquae indulgentiae episcopales Cameracenses 30 dierum in festo Sancti Petri » (1619).

Elst houdt het voor de H. Apollonia (1615), tot wie hier jaarlijks een grote bedevaart plaats vindt en wiens relieken in een houten arm op haar altaar worden bewaard (1569).

Hemelveerdegem kent jaarlijks een grote volkstoeloop op het feest van St. Jan-Baptist. Het blijkt hier speciaal om de kinderen te doen te zijn : men leest het begin van het St. Jans' evangelie « over de kinderen » (1608); maar ook zij, die aan vallende ziekte lijden (30), komen er genezing zoeken.

Te **Hofstade** — dat een reliek bezit van het H. Kruis en een kapelanie van het H. Kruis — wordt het feest van de H. Kruisverheffing, op 14 september, speciaal gevierd (1626).

Landskouter kent jaarlijks, op het feest van de kerkwijding, ter ere van de H. Agatha een grote volkstoeloop, waarbij tevens tal van pastoors aanwezig zijn om de plechtigheid op te luisteren, terwijl de deken predikt (1612). De deken van St.-Lievens-Houtem maakt er zijn beklag over dat nog niet eens het altaar werd heropgericht, en dat de baljuw en het magistraat de offergelden (20 gulden) opdrinken, wat de pelgrims grotelijks mishaagt (1624).

Lede (31) bezit het oud mirakuleus beeld van O.L. Vrouw van Smarten, waarheen dagelijks, uit verschillende streken (32) pelgrims toestromen, om er verhoring te vragen en genezing te vinden (1595) (33); maar vooral op Drievuldigheidszondag gaat hier een grote processie door, met machtige volkstoeloop, die voortduurt gedurende het oktaaf,... en een toevloed van giften (1596) (34).

Te **Leeuwergem** gaat de verering naar de H. Eligius (1592, 1596), waarbij met een houten of ijzeren hamer de pelgrims... en de paarden worden gezegend (1601). In 1668 zal hier een Broederschap van de H. Eligius, « zoals in de stadt Bethune in Arthois », worden opgericht, waarbij deze heilige wordt aanroepen als « beschermer tegen die peste en contagieuse sieckte » (35).

Te **Letterhoutem** kent de H. Kornelius een grote verering; zijn reliekschrijn wordt zelfs in de naburige dorpen rondgedragen op Sinksen (1610).

Massemen houdt het met het hoogfeest van Pasen. De parochie was vóór de godsdiensttroebelen in het bezit van « grote » aflaten, bij de viering van de Verrijzenis van Kristus op 2e Paasdag. De aflaat-

---

(30) « Et qui laborant morbo caduco eo peregrinationis causa confluunt » (1608).

(31) Cfr. **J. de Brouwer,** *Geschiedenis van het Mirakuleus Beeld van O.L. Vrouw van Lede genoemd de Nood Gods.* 1952.

(32) « ex remotissimis etiam regionibus magnis populi confluxus » (1600).

(33) « ... est tamen antiqua Beatae Mariae Virginis miraculis clara, ad quam ex diversis regionibus pro ope divino obtinenda quotidie confluunt, qui etiam medelam accipiunt » (1595).

(34) « In hac parochia quotannis, ipso die Trinitatis, celebra fit processio, ad quam multi undiquaque, ab exteris etiam regionibus, per integrum octiduum conveniunt, larges admodum exhibentes oblationes, quas omnes ad se deferri curat Domicellus de Angrelis, dicens suam esse ecclesiam, quare de iis sine pastoris ac provisorum consilio, pro sua libidine disposuit » (1596).

brieven zijn verloren gegaan en nu vragen de parochianen om nieuwe soortgelijke gunsten (1601). St. Laurentius blijkt nochtans vele pelgrims te trekken (1600).

Meerbeke viert de H. Berlindis (1595).

Meldert viert luisterlijk het feest van St. Margriet, daags na dit van de patroonheilige St. Walburga (1626).

Te **Mere** vereert men een oud beeld van O.L. Vrouw, op wiens voorspraak tal van mirakelen (36) worden bekomen. Deze viering, met ommegang en grote volkstoeloop, vindt plaats telkens op het feest van Maria's ten Hemel Opneming (1596).

Mespelare kent op 30 januari een grote verering, ook van ver buiten het dorp, ter ere van de H. Aldegundis (1626).

Michelbeke heeft een plechtige viering ter ere van de H. Sebastiaan (1595).

Te **Moorsel** kent St. Goedele (op 8 januari en in juli) de volksgunst (1626).

Nukerke had tot in 1566 (het jaar waarin de kerkschat door de ketters werd vernield) een speciale verering ter ere van de H. Stefanus, wiens reliekschrijn in de naburige dorpen werd rondgedragen (1569).

Opbrakel vereert, met grote volkstoeloop (37), op het feest van de H. Kruisvinding, een reliek van het H. Kruis (1597), welke uit Rome werd meegebracht door een edelvrouw, die ze ontving van een kardinaal (1598).

Oudegem bezat een mirakuleus beeld (38) van O.L. Vrouw, door de ketters vernietigd, maar door een nieuw vervangen (1596).

Rozebeke is in het bezit van een reliekschrijn, onder de naam van O.L. Vrouw, waarin een gedeelte van haar gordel en van de plaats, waar zij Elisabeth bezocht, zou bewaard zijn (1569) (39). Dit schrijn werd in de naburige dorpen rondgedragen op het feest van O.L. Vrouw-Bezoeking (1572, 1602). Gezien de twijfel omtrent de echtheid van de relieken, verbiedt de deken nog langer het schrijn rond te dragen, waarmee de bevolking het niet eens blijkt (1603) (40). De volkstoeloop houdt evenwel vol, vooral op voornoemd feest, en gedurende het daaropvolgend oktaaf (1611, 1615, 1616).

Te **Scheldewindeke** is de H. Kristofoor aan de eer. Bij die gelegenheid werden speciale Vespers gezongen ter ere van deze heilige, door de pastoor zelf samengesteld; ze werden evenwel reeds herhaaldelijk door de deken verboden (1610) (41).

---

(35) Ra. Gent, fonds Bisdom, M. 73.
(36) « celebris miraculis » (1596).
(37) « magna populi undique concurentis » (1597).
(38) « Deiparae Virginis imago, miraculis clara, sed ab hereticis confracta » (1596).
(39) « feretrum... sub nomine D. Virginis, quo dicitur esse de ejus cingulo et loco ubi visitavit Elisabeth et diversae reliquiae sanctorum » (1569).
(40) « ... Quamquam murmuret communitas cur feretrum non circumfertur » (1603).
(41) « vetui denuo cani speciales Vesperas, quas pastor in honorem S. Christophori composuit; sed utrum obediet non potest constari » (1610).

St.-Blasius-Boekel vereert in deze St. Baafsparochie op bizondere wijze de H. Blasius (1593); men bewaart er een houten arm, waarin nochtans geen relieken meer zijn (1596).

St.-Kornelis-Horebeke eert zijn patroon, en in de kapel ter zijner eer worden de offergiften ontvangen (1569).

St.-Lievens-Esse kent een grote processie ter ere van de H. Livinus, — soms minder stichtend (1611) (42) —; dit laat veronderstellen dat de kerkelijke plechtigheden vergezeld gingen van een kermis.

St.-Maria-Latem heeft vooral haar patroonheilige O.L. Vrouw in bizondere verering (1623) (43).

Steenhuize heeft eveneens een speciale devotie tot de patroonheilige van de parochie, nl. O.L. Vrouw. Haar mirakuleus beeld werd er zeer bezocht en in processie rond gedragen (44).

Te **Volkegem** ontstond sinds enkele jaren (45) een nieuwe devotie ter ere van O.L. Vrouw van Scherpenheuvel, waarbij de mirakelfaam groot is (1608) (46). Door de aartsbisschop, die sinds een drietal jaren enkele mirakelen erkende, werd een grootse plechtigheid toegelaten op het feest van O.L. Vrouw-Geboorte en met toelating van de Nuntius en van paus Paulus V op het feest van O.L. Vrouw-Boodschap (1612) (47). In 1616 werd een volle aflaat verleend voor een termijn van 7 jaar (1621). De grote volkstoeloop uit Oudenaarde en elders draagt niet weinig bij tot verfraaiing van de kerk (1613, 1617).

Westrem heeft een bedevaart met broederschap ter ere van de H. Laurentius (1600). Aan de bedevaarders wordt water, gewijd ter ere van de H. Laurentius — aqua Laurentiana —, bedeeld (1601) (48). Tevens werd de reliekschrijn van de heilige ter verering gedragen naar de verschillende parochies (1592).

Wichelen kent een speciale verering ter ere van St. Geertrui, waartoe de pelgrims hun toevlucht nemen « ende worden ghenesen

---

(42) «... adverti multas insolentias maxime inter adolescentes et juvenculas » (1611).

(43) « habet solemnem supplicationem B. Mariae Virginis » (1623).

(44) « vañ ouden tijde en lange goede usantie es den Coster in ghewoonte op de clocken te beijaerden 8 daeghen voor de kerckwijdinghe ende 8 daghen daer naer tot verweckinghe van devotie van het Mirakeleus bildt van onse Lieve Vrouwe, het welck inde kercke van Steenhuysen in voorleden tijde plachte (soomen seght) seer besocht te sijne » ... « inden ommeghanck ofte processie wordt (het beeld) omme gedraeghen » (1666) (Ra. Gent : fonds Bisdom, M. 142).

(45) « a paucis annis » (1608).

(46) « est hic imaguncula B. Mariae sculpta a quercu D. Mariae in Colle aspero, ad quam nonnulla miracula Illustrisimo Dno Archiepiscopo transscripta » (1608).

(47) « Haec ecclesia a paucis annis frequentatur a populo cum in ea imago ex quercu B. Mariae in Aspero colle. Unde et aliquot miracula, a treinnio ab Illustr. Dno confirmato, et annue supplicatio solemnis in die Natalis B. Mariae ordinata; consensu Rmo Nuntio dato et plenaria consensu a Summo Dno Paulo, papa 5^{ti} in die Annuntiationis B. Mariae, sed ad certos annos (1612, 1615).

(48) De deken, die in 1601 hier deservitor is, vindt de wijdingsformule niet, die in verband stond met de H. Laurentius. — In de dekanale bezoeken werd er naast geschreven : « Servetur forman benedicendi aqua quae habetur in missale Romano » (1601).

van diversche sieckten als cortsen, hooftpijne ende andersints »; in de nabijheid van het kerkhof is « een fonteijntken oft putteken het welcke ghenaemt wort den put van Ste Ghertruyt, wiens water ghehaelt wort van lieden van diversche quartieren » (49).

Wieze viert met volkstoeloop het feest van de Verlosser — S. Salvator —, acht dagen na het feest van St. Michaël (1626).

Te **Zarlardinge** staat de H. Antonius, van wie men een zeer oude reliek in een houten arm bewaart (1604), hoog in verering (1574) (50) en trekt jaarlijks veel volk (1603). Het volk offert er ijzeren nagels voor kinderen die zweren hebben en men offert er zoveel nagels als men zweren telt (1605) (51). Al verzet de deken zich, bij beslissing van het aartsbisdom, tegen deze bijgelovige praktijk, toch duurt deze nog voort in 1608 (52).

Ook varkensvlees, ja soms een heel varken, wordt hier geofferd (1608).

Zulzeke bezit een beroemde bedevaart naar het H. Kruis (1569), met plechtige processie op de zondag voor H. Kruisvinding (1572), maar ook op andere tijdstippen van het jaar zeer vereerd (1620, 1625).

Uit wat voorafgaat blijkt dat de bedevaarten zeer volks waren, en tevens bemerkt men dat de speciale devoties van het volk, veelal gericht zijn op heiligen, van wie zij een tussenkomst verhopen in een bepaalde ziekte.

Het feest van de Verrezen Zaligmaker en van de Verlosser, naast de bizondere verering van de H. Kruisreliek op drie plaatsen, staan rechtstreeks in verband met de persoon van Kristus zelf.

O.L. Vrouw wordt op 7 plaatsen speciaal aangeroepen, op 5 hiervan gaat de verering om een mirakuleus beeld, op één om een reliek en op de laatste om het patroonfeest.

Onder de andere heiligen staat de H. Margareta vooraan (3), verder de H. Laurentius (2), de H. Kornelius (2), de H. Apollonia (2), de H. Antonius (2), St. Jan-Baptist, St. Kristofoor, St. Sebastiaan, St. Eligius, St. Blasius, St. Stefaan, de H. Agatha, de H. Ursula, de H. Petrus en de H. Nicasius; hierbij komen heiligen uit de streek zelf : H. Hilduardus, H. Kristiana, H. Gudula, H. Livinus, H. Gertrudis en H. Aldegundis.

Hiernaast, komen nog tal van volksdevoties voor, buiten het kerkgebouw, en die in het zesde hoofdstuk, waarin het gaat over de kapellen, ter sprake komen.

IMPE. *J. de Brouwer.*

---

(49) Ra. Gent, fonds Bisdom, M. 166.

(50) « frequens est hic Sancto Antonio cultus » (1574); « Divinus Anthonius hic magno populi devotione colitur » (1589).

(51) « ... offerentes clavos ferreos pro pueris habentibus ulcera quae vocant Des Claux et videntur observare numerum, ut quod sint ulcera, tot offerant clavos ferreos pro oblatione » (1605).

(52) « Offeruntur adhuc clavi ferrei in honorem Si Anthonii, qui venduntur in utilitatem ecclesiae » (1608).

Rijmpjes bij Kinderspelen te St.-Martens-Lierde

Enkele jaren terug, hebben we in dit tijdschrift « Rijmpjes bij kinderspelen te Erembodegem » gepubliceerd (*). De inleiding ervan, die we toen hebben geschreven, kan ook hier, op deze plaats, als inleiding, in haar geheel, onveranderd en ongewijzigd, worden overgenomen.

De reeks « Rijmpjes bij kinderspelen te St.-Martens-Lierde » hebben we klaar gekregen dank zij de vriendelijke medewerking van de onderwijskrachten van St.-Martens-Lierde, die we hier van harte dank zeggen.

I. BIJ DE MEISJES

A. AFTELRIJMPJES

1) *ACHTER DE OVEN*

Achter de oven stond een blok,
is hij niet gestolen, hij staat er nog.
Vlieme, vlamme,
boterdamme,
keermis Mie,
boter Die.

2) *ADAM EN EVA*

Adam en Eva die zaten op het schip, (bis)
ariketikketak.

3) *ALTIJD RAP*

Altijd rap,
de boeren eten pap,
de heren eten soep
met een zeverlap.

4) *DE CHAMPETTER*

De champetter
van Wetter,
en kost geen letter,
en kost geen O :
't was een marteko.

5) *EEN TWEE DRIJ*

Een, twee, drij,
de tram rijdt voorbij,
met boeren en boerinnen
en soldaatjes erbij.

6) *EEN TWEE DRIJ*

Een, twee, drij, vier, vijf, zes, zeven,
waar hebt ge zolang gebleven;
en daar ge weet wel waar :
bij de apoteker in de peperstraat.

(*) Het Land van Aalst, 1952, blz. 122-142 en 224-229.

7) *EERSTE KOMMUNIEKANT*

Eerste kommuniekant :
strooi een beetje zand,
strooi een beetje te vele;
'k grijp u bij de kele,
strooi een beetje te letter,
'k lee u bij de champetter.

8) *HEBT GIJ DE DUIVEL ?*

Hebt gij de duivel niet zien lopen
met zijn twee zwarte poten ?
Met zijn twee zwarte blokken aan ?
'k Heb van de nacht in de helle geweest :
al de duivels zaten te eten;
peetje Lucifer zat in de hoek
bij madame de peperkoek.
Af.

9) *HIJ RIJDT*

Pot. Hij rijdt van het kamp : a b a b.

10) *IK EN JANTJE*

Ik en Jantje
zaten in een mandje;
Jantje riep :
ik ben het niet.

11) *IK EN ONZE DIKKEN*

Ik en onze dikken
gingen rogge pikken;
onze dikke kreeg het sch...
en we waren al onze rogge kwijt.

12) *KOEKOEK*

Koekoek, waar zit ge ?
In het bos !
Wat doet ge daar ?
Eiers zuipen ! !
Met hele kuipen ! ! !

13) *LUC ZAT IN DE KAS*

Lucas
zat in de kas,
moeder meende dat het peperbolleke was,
maar het was onze kleine Lucas.

variant :

Crème à la glace
stond in de kas,
moeder meende dat het boter was,
maar het was crème à la glace.

14) *MEETJE*

Meetje liet een scheetje,
peetje liet en drij.
En meetje was de grootste prij.

15) *MEETJE EN PEETJE*

Pot. Meetje en peetje sliepen bijeen,
ze trokken aan malkanders teen;
ei, zei meetje,
prot, zei peetje.

16) *ONDER DE PIANO*

Onder de pianne
stond een kanne,
en wie er van drinkt
stinkt.

17) *PEPERBOLLEKE*

Pot. Peperbolleke kwam me tegen
met een lange baard
van vlas.
Sapristie, wie zou dat weten
dat dat was,
dat dat peperbolleke was.

18) *MERE, PERE*

Pot. Mere,
Pere,
hoe is 't met were ?
Als 't waait
't meuleken draait.

19) *SA — PE*

Pot. — sa pe — ti pe — taire —
ra — ta — poen — pike.
Rike — poem — galle — galle gaire —
ra ta poem.

20) *SAPETINE*

Pot. Sapetine tijne,
rata, djoem;
pike, pike, djoem;
galle, gallegijne,
rata djoem.

21) *VIS*

Vis, vis, lange vis,
die van de nacht gevangen is,
van een, van twee, van drie.

B. RIJMPJES BIJ RONDEDANS

22) *ALLE KLEINTJES*

Alle kleintjes geven een hand,
alle grote leggen over.
Zeewiezenbrauw. (bis)
Allen schuiven al hier,
alle jonge meisjes verschuiven al hier.

23) *DE TRAM*

De tram rijdt op wielen, op wielen, op wielen,
de tram rijdt op wielen, op wielen,
op wielen rijdt de tram.
En dan komt de controleur
en hij knipt de kaartjes door,
en dan fluit hij op zijn fluit
en dan rijdt de tram vooruit.
O jee, jee, jee, olio. (4 maal)

24) *DE VRIEZEMAN*

De vriezeman heeft op straat gezeten,
en heeft in mijn neus gebeten;
en mijn neus was rood, rood, rood;
'k wens de vriezeman dood, dood, dood.

25) *EEN TWEE DRIE*

Een, twee, drie, vier,
een hoedje van, een hoedje van,
een twee, drie, vier,
een hoedje van papier.

26) *ELIAS*

Elias
zat in de kas.
Moeder meende dat het een broodje was,
en 't was de kleine Elias.

27) *IK LIEP AL OVER EEN BRUG*

Ik liep al over een brug en ik werd niet nat.
Ik heb nog iets vergeten en ik weet niet wat.
O zusje, dans met mij.
Steek uw handjes in de zij.
Heen en weer;
ik dans van mijn leven met u niet meer.

28) *IN HOLLAND STAAT EEN HUIS*

In Holland staat een huis, (bis)
in Holland staat een singelingenhuis;
hoepsasa, singelingela.
In Holland staat een huis,
daar komt de heer in huis, (bis)
daar komt de singelingen heer in huis,
hoepsasa, singelingela.
Daar komt de heer in huis.
Daar kiest hij hem een vrouw, (bis)
daar kiest hij hem een singelingen vrouw,
hoepsasa, singelingela.
Daar kiest hij hem een vrouw,
daar kiest hij hem een knecht, (bis)
daar kiest hij hem een singelingen knecht;
hoepsasa, singelingela.
Daar kiest hij hem een knecht,
daar kiest hij hem een meid, (bis)
daar kiest hij hem een singelinge meid;
hoepsasa, singelingela.
Daar kiest hij hem een meid,
daar kiest hij hem een kind, (bis)
daar kiest hij hem een singelinge kind,
hoepsasa, singelingela.
Daar kiest hij hem een kind,
daar kiest hij hem een pop, (bis)
daar kiest hij hem een singelinge pop,
hoepsasa, singelingela.
Daar kiest hij hem een pop.

29) *KUIPKE DANSEN*

Kuipke dansen, kuipke dansen.
Madammeke, madammeke, mag ik binnen komen ?
Neen, madammeke, mijn kindje zal u bijten.
Ik zal hem iets geven.
Wat zult ge hem geven ?
Een biefstuk.
Kuist uw voetjes af en kom maar binnen.

30) *MARIA WAAROM WEENT GE ?*

Maria, waarom weent ge zo ?
Omdat ik morgen sterven moet.
Dan kiest zij haar een bonne mama,
dan kiest zij haar een bon papa,
dan werd zij in een kist gelegd,
dan gaan de bellekens
tingelingeling.

31) *MIJN VADER KOCHT EEN BOBIE*

Mijn vader kocht een bobie,
een bobie zonder staart;
daar kwamen twee agenten,
ze namen bobie mee.
O bobie, bobie, bobie gaat ge mee ? Okee. (4 maal)

32) *MIEKEN MOEST PATATTEN SCHILLEN*

Mieken moest patatten schellen,
en ze vond haar mesken niet,
nog niet, nog niet.
Ze vond het in de bakkerij.
Welke nummer kiest gij ?
Wij zullen eens gaan tellen
onder ons gezellen :
een, twee drij.

33) *MOL, MOL, WAAR ZIT GE ?*

Mol, mol, waar zit ge ?
De mol
zit in zijn hol.
Vrouwken, hebt gij geen stro vandoen ?
Bah, neen ik, zei de mol.

34) *NIEUWJAARKE ZOETE*

Nieuwjaarke zoete,
ons varken heeft vier voeten,
vier voeten en enen staart :
't is een gouden paardje waard.

35) *PIETJE GING MET ZIJNE STOK*

Pietje ging met zijne stok,
twee uren sloeg de klok.
En hij deed zijn eerste ronde.
Die handjes gingen van tik, tik, tik,
die voetjes gingen van tak, tak, tak,
en 't was ne man van jaren en hij was zat.

36) *TINGELINGELING*

Tingelingeling, wie zit er in het schouwken ?
Tingelingeling, dat is mijn vrouwken.
Tingelingeling, wat doet ge daar ?
Tingelingeling, ze kamt heur haar.

37) *TWEE EMMERTJES WATER HALEN*

Twee emmertjes water halen,
twee emmertjes pompen.
De meisjes op hun klompen,
de jongens op hun klompen;
de jongens van het groot kasteel
dansen door de plasjes heen.
Van je ras, ras, ras;
spring maar door de grote plas;
van je voor, voor, voor,
spring maar door de grote poort,
van je één, twee, drie.

38) *VROEGER IN DE SCHOOL*

Vroeger in de school
had ik nooit opgelet.
'k Kreeg van de meester een flinke klets.
Mijn vader en mijn moeder varen op zee
en ik en Simonne, die varen mee.
O diabolo, diabalise, diabalise.
O diabolo, diabalise, piano.

39) *WIE GAAT ER MEE NAAR AMERIKA ?*

Wie gaat er mee naar merika ?
Daar moeten wij niet werken;
eten en drinken op ons gemak,
en slapen gelijk een verken,
aroeboeboe, aroeboeboe, aroeboeboe.

40) *WIE ZIT ER IN MIJNEN HOF ?*

Wie zit er in mijnen hof ?
dam !
En wie nog ?
Eva !
Al die zich niet ommekeert en heeft hem niet.
Al die zich niet ommekeert en heeft hem niet.

41) *WIJ ZIJN ARM*

Wij zijn arm, arm, arm, Marionette, Marionette,
wij zijn arm, arm, arm, Marieotte.
Wij zijn rijk, rijk, rijk, Marionette, Marionette,
wij zijn rijk, rijk, rijk, Marieotte.
'k Zou zo gaarne een kindje kopen, Marionette,
'k Zou zo gaarne een kindje kopen. Marieotte.
Welk kindje moet dat zijn, Marionette, Marionette,
welk kindje moet dat zijn, Marieotte ?
'k Zou zo gaarne een Eliseken hebben, Marionette, Marionette,
'k zou zo gaarne een Eliseken hebben, Marieotte.

42) *ZAND*

Zand, zand,
schoon wit zand;
tien centiemen voor een mand,
en doet er nog een schupke bij :
't is al profijt voor mij.

C. RIJMPJES BIJ KOORDEDANS

43) *ALS MIJNE KOP*

Als mijne kop voor de spiegel staat,
draai ik me om en ik zie mij staan;
en 'k zal van me leven,
van me leven niet meer doen :
want een kop zonder haar en is geen fatsoen.

44) *APPELSIEN*

appelsien :
laat u zien;
pas maar op
of ik eet u op.

45) *BON PAPA*

Bon papa
ne veut pas
que je danse, que je danse;
bon papa,
ne veut pas
que je danse
la polka.

46) *CECILIA*

Cecilia kwam me tegen
langs de waterkant:
strikjes op haar schoentjes
bloemkens in haar hand;
en zegt gij:
Cecilia, geef gij de handekens, Cecilia

47) *'K HEB EEN VOGELTJE*

'k Heb een vogeltje gevangen,
en dat beestjen kan niet zien;
chère bonne amie,
chère bonne amie.

48) *HEBT GE EEN HEMDEKEN AAN?*

Hebt ge een hemdeken aan?
Ja!
Hoeveel knoopjes staan er aan?
vier!
Een, twee, drie, vier.

49) *IN 'T ZWART HUIS*

In 't zwart huis (bis)
liep een muis, (bis)
laat ze lopen (bis)
in 't zwart huis. (bis)

50) *IK HEB VAN NACHT*

Ik heb van nacht zo heerlijk gedroomd
dat mijn moeder aan het koeken bakken was.
De pan viel om
en de koeken waren krom.
De maan keek scheel
en de koeken waren geel.
En de knecht
stond recht
en de koeken waren slecht.
En de meid stond op
en de koeken waren op.

51) *OP DE MOLEN*

Op de molen stond geschreven:
hebt ge Marietje niet gezien?
'k Heb ze gezien,
maar niet gesproken
op de trein van halver tien.

52) *ORE KADORE*

Ore
kadore,
bim, bam, bore.
As,
kas,
has,
plas.

53) *TANTE CLARA*

Tante Clara, kom maar binnen,
pak een stoel en zet u neer;
'k zal u geven een tas kaffee,
en daarbij een pistolee.

54) *TIEN CENTIEM*

Tien centiem voor een pintje bier.

55) *UN DEUX TROIS*

Un, deux, trois.

56) *UN DEUX TROIS*

Un, deux, trois, quatre, cinq, six, sept,
violette, violette.
Un, deux, trois, quatre, cinq, six, sept,
violette.

57) *WE SCHIETEN*

We schieten naar de zon
met een duits kanon.
hoera, wat komt er voren ?
Twee malheuren.
Wat komt er achter ?
Een koewachter.

D. RIJMPJES BIJ SPELEN

58) *AL WIE*

Al wie mij tegen komt,
krijgt een wip.

59) *CECILE*

Cecile trekt de mode,
Paula trekt de broek.
Wat zal Paula behouden
als zij trok een nest ?
Madame Cecile, ik zie ze geren,
mademoiselle la voilà.

60) *NAALD EN DRAAD*

Naald en draad is altijd goed.
Vi van de naalde,
vi van de naalde.

61) *SCHEEPJES VAREN*

Scheepjes varen al over zee;
Maria, gaat ge mee ?
Maria, gaat ge mee ?
Op zee.
Tournez.

62) *SNUIF DOZE*

Snuif doze,
snuif doze;
de beste werd gevangen.

63) *WAT ZOUDT GE BEHOUDEN ?*

Wat zoudt ge behouden,
als gij eens wordt bemind ?
Madame Cecile, madame Cecile.
'k Zie zo geerne (bis)
madame Cecile (bis).
'k Zie ze geerne mademoiselle, la voilà.

II. BIJ DE JONGENS

A. AFTELRIJMPJES

1) *A B C*

A, b, c,
de kat gaat mee,
piep, zei de muis
van achter in het schotelhuis.

2) *AL WIE*

Pot. Al wie zijn handjes
en zijn tandjes
wijst:
die krijgt
tien lapkens en een neepken toe.

3) *ARIENNE*

Arienne,
tienne,
kosters' triene;
kosterze Jan
die over de beke niet kan,
die is er aan.

4) *A ROMMEL DE POT*

A rommel de pot,
de dief zat op zijn kot;
hij vroeg waar dat zijn jongske was.
Zijn jongske was in de hemel,
beter als een kemel;
pief, poef, paf,
en gij zijt af.

5) *BIM BAM BALE*

Bim, bam, bale,
de klokke luidt natale
over eenen dodenman;
dodenman in d'aarde,
rijkeman te paarde,
arme man te voete:
Jezuke is zo zoete.

6) *EEN TWEE DRIJ*

Een, twee, drij,
mijn lief is kwaad op mij.
Vier, vijf, zes,
ze weet niet waarvan het is.
Zeven, acht,
dat had ik niet verwacht.
Negen, tien,
ik heb ze niet meer gezien.

7) *EEN BRAK ZIJN BEEN*

Een brak zijn been,
twee zet het aan een;
drije
ging te vrijen,
viere
ging al tieren,

vijve
stond te kijven,
zesse
ging naar de messe;
zeven
ging haar tegen,
achte
stond te wachten,
negen
gaf hem de zegen,
en tien :
had alles gezien.

8) *HOLLEKEN BOLLEKEN*

Pot. Holleken,
bolleken,
kies mijn holleken,
holleke, bolleke knap.

variant :

Pot. Holleken,
bolleken,
kies mijn stolleken,
holleke, bolleke knol.

9) *IEKEN BIEKEN*

Pot. Ieken,
bieken,
barreken hout :
is mijn soepken niet te zout ?
'k Durve wedden voor een betje,
'k durve wedden voor een zwijn,
dat er een en twintig trapkes zijn.

10) *IK EN JANTJE*

Pot. Ik en Jantje
zaten in een mandje;
Jantje riep :
ik ben er niet.

11) *IK EN ONZE DIKKEN*

Pot. Ik en onze dikken
gingen pikken.
Ik en onze dikken
kregen een trip.
Ik en onze dikken wilden hem niet
omdat er 't sap uitliep.

variant :

Pot. Ik en onze dikken
gingen peren plukken;
de dikken liet een prot
en de peren waren rot.

12) *IK GING NAAR DE WINKEL*

Ik ging naar de winkel om een brood,
'k kreeg daar twee spekken toe :
een rood en een blauw.
Welkeen kiest genou ?
Dat meisje kiest haar een... rood,
rood alleen,
blauw alleen,
pief, poef, paf,
en gij zijt af.

13) *IK GING MIJN KOEIKENS WACHTEN*

Pot. Ik ging mijn koeikens wachten,
al Overbeekse meers;
als Overbeek moest komen
wat zou hij mee mij doen ?
Hij zou me 't vel afstropen,
alwaar zou ik dan lopen ?
Al ventjes huis
en vandaar naar huis.

variant :

Pot. Ik ging mijn koetje wachten,
al Everbeekse meers.
Hoe Everbeek moest komen
wat zou hij mij misdoen ?
Hij zou mij 't vel afstropen,
alwaar zou ik dan lopen ?
Al Jantje's Suis
langsdaar naar huis.

14) *IN HET WATER*

Pot. In het water
lag een pater
met zijn tenen boven 't water.
Hoeveel tenen had die pater ?

15) *JAN KON ZIJN LES NIET*

Pot. Jantje kon zijn lesse niet,
de meester kon ze zelve niet.
Jantje pakt zijn griffeltje
en steekt de meester dood.
De meester werd begraven;
de hond deed op zijn graf.
Pief, poef, paf,
en gij zijt af.

16) *JAN MIJNE MAN*

Pot. Jan
mijne man
is altijd zat.
Alle dagen, alle dagen.
Jan,
mijne man,
is altijd zat,
heel de week en 's zondags niet.
En als hij moet gaan werken
drinkt hij gelijk een verken;
drinkt hij bier :
't is te dier;
drinkt hij wijn :
't is te fijn.
O, gij lelijk zat konijn.

17) *KOEKOEK*

Pot. Koekoek, eierdief,
waar zit uw lief ?
In de hage !
Wat doet ze daar ?
Eiers zuipen
met hele kuipen.

variant :

Pot. Koekoek, eierdief,
waar woont uw lief ?
In 't ander land !
Wat doet ze daar ?
Pateelkens slaan.
Wat wint ze er mee ?
Ne stuiver daags.
Wat doet ze er mee ?
Verdrinken.
Geef een stamp in haar gat ! !
't Zal klinken.

18) *MIJN VADER HAKTE EEN BOOM*

Pot. Mijn vader hakte een boom;
in die boom stond er een nest;
in die nest lag er een ei;
in dat ei zat er een brief;
wie is uw lief ?

19) *MIJN VADER HEEFT EEN TONNEKEN BIER GEKOCHT*

Pot. Mijn vader heeft
een tonneken bier gekocht.
Hoeveel liters gaan er in ?

20) *ONDER DE BEZENSTRUIK*

Pot. Onder de bezenstruik
daar lag een hondje dood.
Zijn steertje was vervrozen,
met heel zijn poepke bloot.
Hondje, hondje, sch... een str...
't Is van wittebrood gemaakt,
al wie geen wittebrood en mag
zegt : « elke goede dag » ! ! !

21) *ONDER DE BANK*

Pot. Onder de bank
daar lag wat zand
van Engeland.
Naar Spanje
appelen van Oranje,
peren van de boom :
al wie 't laatste spelleken trekt
die heeft een gouden kroon.
Een kroon die ge niet moogt verliezen.
Des winters zal het vriezen,
des zomers zal het zonneken schijnen,
en de sneeuw die zal verdwijnen.
Jantje is verdronken;
de boeren dragen klompen.
Pief, poef, paf,
en gij zijt af.

22) *WIE GAAT ER MEE NAAR AMERIKA ?*

Wie gaat er mee naar Amerika ?
Daar moeten wij niet werken;
eten en drinken op ons gemak,
slapen gelijk de verkens.
Ge moest dat zien
hoe dat dat ging;
hoe dat ze met de klopper op de deure slaan.
Gij lelijke Duits,
gij moet kapot,
zonder haar op uwen kop.
Pletskop ! ! !

23) *WIE ZIET GIJ HET LIEFST ?*

Pot. Wie ziet gij het liefst ?
Jan ? Piet ? Of Evarist ?
Jan ?
Dan zijt ge er aan.
Piet ?
Dan zijt ge het niet.
Evarist ?
Dan hebt gij in uw broek gep...

B. RIJMPJES BIJ SPEL

Bij het marbelspel dat de jongens destijds « rollen » noemden :

24) *'T IS ALTIJD*

't Is altijd kook,
zei Rook.
Als ik wille,
zei Djille.
Ge hebt gelijk,
zei Mante Prijk.
Ik zal het doen,
zei Simoen.
Nem, nem,
zei Breusegem.

III. ENKELE KINDERRIJMPJES VOOR ANDERE GELEGENHEDEN

St.-Martens-Lierde is een dorp uit het Geraardsbergse. Telken jare, op de eerste zondag van de Vasten, viert Geraardsbergen het feest van Tonneken Brand of Tonneken Pek. Wanneer op de Oudenberg het vuur aan het tonneken wordt gestoken, wordt ook in al de omliggende dorpen — vroeger meer dan nu — het vuur gelegd aan grote hopen hout en stro. Rond deze vuren zingen en roepen, vooral de kinderen :

Walmke brand,
zeven zakken op 't dagwand.
Letter graan, letter kruid;
met de Pasen is de vasten uit.

Wanneer het regent zingt het jonge volkje :

't Regent,
God zegent.
De paster pakt zijn hoedjen af,
't is morgen palmezondag.

Als de boer zijn laatste voer oogst binnenbrengt, juichen de kinderen :

Koekeloeren hane,
't leste voer is op de bane.

In de herfst, als de kraaien over hoeven en velden vliegen, roepen de kinderen die achterna :

Kraaije,
waar ga je,
naar Engeland,
loop maar zere uw huizeken brandt.

Heel vindingrijk zijn kinderen in het rijmen op voornamen en familienamen. We geven hier enkele voorbeelden :

Gust,
zevenduust,
zevenhonderd,
is vannacht uit zijn bedde gedonderd.

X..... Vos
zijn kodde hangt los.

Rosten,
hoeveel moet ge kosten ?
'k Zal u kopen
om bij mijn kiekens te lopen.

Smet,
bolleke vet.

Fons
is dood. Bid voor ons.

Fons
is dood.
Wienze Fons ?
Bid voor ons.

EREMBODEGEM. **Valère Gaublomme.**

UIT HET VROEGERE VOLKSLEVEN.

Een Paardendiefstal

In 1786 werd door de drossaard van Brabant een onderzoek ingesteld tegen een genaamde Henry van der Cam, geboren te Chenois (Ruvelingen) onder Eigenbrakel, 32 jaar oud. Samen met zijn vader werkten zij als kasseiers aan de steenweg van Aalst op Geraardsbergen. Hij zou nl. te Aspelare op 22.12. 1786 een jonge bruine hengst van 2 ½jaar, 16 handen en half hoog, beslagen op de voorste poten, gestolen hebben. De bestolene was Francis van Bockstael. Dezes stiefvader, Francis de Meulder, was 's nachts om 12 uur gaan aankloppen bij pastoor A.E. Goossens en met dezes paard naar Aalst gereden om het gestolen dier te zoeken.

Van der Cam logeerde denkelijk in de herberg « de Pelgrim » te Erembodegem. Hij werd aangehouden te Hennuyères « à l'auberge St. Martin », gehouden door Pierre Joseph de Groodt, die hem herkend had. Ondervraagd, beweerde hij dat hij het paard ergens buiten Halle voor 3 schellingen gekocht had.

In de zaak traden verder als getuigen op : Pieter Frans van Bockstael, 29 jaar oud, wonende in de herberg « de Croone » op de steenweg van Aalst naar Geraardsbergen; Laureis Meyfrint, 30 jaar oud, wever; Pierre Joseph Dery, 21 jaar oud, kasseier, wonende als werkman bij van Bockstael; Francis de Meulder, 68 jaar oud, geboren te St.-Maria-Lierde, wonende bij zijn schoonzoon van Bockstael, dezes dochter Joanna, 20 jaar oud; Jacquemeyne Mertens, 45 jaar oud, huisvrouw van J.B. de Bril, paardensmid en herbergier in de « cleyn Genette onder Roostbeeck » (Rebecq); Martinus de Strooper, 67 jaar oud, wonende in « de Pelgrim » op de steenweg van Aalst op Geraardsbergen als dienstbode voor een kroon per maand en de kost « om aldus den winter te passeren ». Ook de zoon van de Strooper, Joannes, 30 jaar oud, die driekwart van het jaar weg was « wegens zijn ambacht ».

(Drossaarderij van Brabant, nr. 211, R.A.B.).

C. Theys.

Boekbespreking

CONSTANT THEYS. — Geschiedenis van Alsemberg. A. Hessens, Brussel, 504 blz., 91 illustraties.

Hiermee bezorgt de heer C. Theys, de onvermoeibare werker en vorser, ons zijn zesde dorpsmonografie. En deze laatste — maar wij hopen dat het de laatste niet zal blijven; trouwens de schrijver zelf wijst er op dat hij reeds doende is aan een zevende ! — is zeker niet de minst belangrijke in de reeks. Ten andere Alsemberg is een dorp met geschiedenis en vooral met een kerkgeschiedenis, dank zij de speciale devotie tot O.L. Vrouw van Alsemberg. Het eerste gedeelte van het boek handelt over de burgerlijke geschiedenis, waarbij de schrijver ons brengt tot de Steentijd, het ontstaan van de dorpskern, met de bestuurlijke inrichting ervan, evenals de sociale, kulturele ontwikkeling en een demografisch overzicht. De moderne tijd wordt evenmin vergeten. — Het tweede gedeelte, dat ongeveer de helft van het boek uitmaakt, behandelt het kerkelijk leven. De kerk — een votieve kerk — werd opgericht in 1155 ter ere van O.L. Vrouw, later kwam een parochie tot stand en geleidelijk werd het parochiewezen georganiseerd, onder het bestuur van een eindeloze reeks pastoors.

De schrijver heeft tot de kleinste details aangetekend en wil geen enkel voor het nageslacht laten verloren gaan; legende en geschiedenis werden gezift. Hij aanziet alles als waardevol voor het volk, omdat het een levend beeld ophangt van het volksleven in het verleden.

Deze uitgebreide studie, rijkelijk geïllustreerd, bezit niet slechts waarde voor de Alsembergenaren, maar bevat tevens ook bouwstenen voor de algemene geschiedenis. Moge de heer C. Theys aan zijn volk nog tal van dusdanige dorpsmonografieën schenken.

D.Br.

HET LAND VAN AALST

Tweemaandelijks tijdschrift

Voorzitter : Dr H. Vangassen, Steenweg op Denderhoutem, 53, Ninove (tel. (054)316.15).

Beheerder : Albert van Lul, de Nayerlaan, 51, Brussel 19 (tel. (02)44.61.22).

Redaktiesekretaris : E.H. J. de Brouwer, pastorij, Impe (tel. (053)233.61).

Ruil- en recensiedienst : E.H. V. Gaublomme, pastoor, Gottem.

Prijs van het jaarabonnement voor leden : 100 fr., voor steunende leden : 200 fr. en voor ereleden : 500 fr., te storten op de postrekening « Het Land van Aalst », nr 5869.11. Gewoon losnummer (20 fr.) te bestellen bij de beheerder en te storten op voornoemde postrekening.

INHOUD VAN Nr. 5

1960

J. de Brouwer — Bijdrage tot de Geschiedenis van het Godsdienstig Leven en de Kerkelijke Instellingen in het Land van Aalst tussen 1550 en 1621 229

V. Gaublomme — Rijmpjes bij Kinderspelen te St.-Martens-Lierde 263

C. Theys — Een Paardendiefstal 276

D.B. — Boekbespreking III

Druk. « De Aankondiger ». Dokter De Moorstraat, 6, Aalst - Tel. 248.18.